

ȘANTIERUL ARHEOLOGIC MOREȘTI

(reg. TG. MUREȘ, REG. AUT. MAGHIAIĂ)

Descoperirea așezării fortificate de la Morești în anul 1951 a ridicat o serie de probleme pentru care existau încă prea puține posibilități de comparație și de încadrare în cercetările anterioare. Ținând seama de întinderea neobișnuit de mare a terenului locuit și întărit, săpăturile din 1951 trebuiau să se limiteze numai la efectuarea unor sondaje mai întinse pentru stabilirea epocii căreia îi aparținea așezarea și pentru a documenta încadrarea ei la începuturile îndepărtate ale feudalismului. Aceste cercetări n-au putut să lămurească însă pe deplin durata, întinderea și caracterul așezării, astfel încît la sfîrșitul campaniei din 1951 lipsa datelor sigure trebuia să fie completată cu ipoteze ce urmau să fie verificate prin săpăturile viitoare. Situația aceasta se oglindește intrucitva și în raportul preliminar asupra săpăturilor de la Morești din 1951¹.

Săpăturile din 1952 au dat o imagine cu mult mai completă și mai fidelă a vieții ce s-a desfășurat în această așezare în cursul secolelor și, în deosebi, în primul mileniu al erei noastre. Ele au confirmat și chiar au adîncit impresia inițială asupra importanței și amploarei acestei așezări. S-a putut constata existența a unsprezece epoci deosebite care s-au succedat în acest punct de la începutul neoliticului pînă la mijlocul epocii feudale și a patru cimitire care precizează urmele culturii materiale ale epocilor cărora le aparțin. După anumite ezitări și nedumeriri în privința caracterului artificial sau natural al liniilor de fortificație care înconjurau așezarea, s-a ajuns la sfîrșitul campaniei din 1952 la posibilitatea de a distinge fortificațiile artificiale de valurile de alunecare, fixîndu-se planul întăriturilor. Acest plan a fost confirmat și de săpăturile din 1953.

Datorită faptului că cercetările din 1952 au încercat să sezeze totalitatea fenomenelor existente la Morești, ele nu puteau să fie exhaustive și să lămurească diferitele probleme în mod amănunțit. Față de metoda de săpătură cu care s-a lucrat în 1952, cu suprafețe mici și răsfrîte, justificată la începutul explorării acestui vast complex arheologic, în anul 1953 cercetările s-au concentrat asupra unor puncte anumite, unde s-a trecut, după exemplul arheologiei sovietice, la dezvelirea așezării pe suprafețe mari, unitare. În felul acesta s-a cîștigat o imagine cu mult mai reală și mai cuprinzătoare asupra raporturilor și intensității diferitelor culturi reprezentate. Atît din punct de vedere strict arheologic, pentru precizarea caracterului urmelor culturii materiale, cît și pentru interpretarea lor istorică, această metodă este vădit

¹ « Studii și Cercetări de Istorie Veche », anul III, 1952, p. 340—342.

superioară cercetării terenului prin șanțuri de sondare. Cercetărilor din 1953 le lipsește deci varietatea celor din 1952; ele au dat însă rezultate mai sigure, modificând în parte și precizând observațiile făcute anterior. Ele s-au restrâns la anumite porțiuni delimitate ale terenului și au trebuit să neglijeze unele probleme a căror cercetare și rezolvare rămâne rezervată campaniilor viitoare. Între acestea, amintim, de pildă așezarea neolitică de tip Criș de la Borșofed, porțiunea așezării de pe Podei din împrejurimea Cetății, existența și epoca locuințelor în fișa de teren cuprinsă între linia de mijloc și cea exterioară a fortificațiilor, așezarea din epoca feudală de la Citfalău, întărirurile de pe latura de est, spre Mureș, etc.

Săpăturile au început la 22 iunie și au continuat fără întrerupere pînă la 30 septembrie. După această dată, pînă la 17 octombrie s-a făcut astuparea săpăturilor și nivelarea terenului, operații necesare fiindcă săpăturile s-au executat aproape fără excepție pe teren agricol. Timpul fiind relativ favorabil, s-a pierdut din cauza ploilor numai un număr restrîns de zile de lucru. În urma recoltei bogate din regiune, țăranii fiind ocupați cu muncile agricole, numărul brațelor de muncă a fost mai scăzut decît în anul secetos 1952, rămînînd sub prevederile planului de muncă. Gospodăria agricolă de stat « 1 Mai » de la Sîncraiu a pus în 1953 la dispoziția șantierului o o aripă din clădirea ei de la Morești și a contribuit prin aceasta la desfășurarea activității șantierului în condiții optime. Prezența continuă în anul acesta pe șantier a unui desenator, precum și prelucrarea și lipirea materialului ceramic în timpul săpăturilor în atelierul șantierului au ușurat înregistrarea exactă și îngrijită a rezultatelor. Pentru asigurarea observării științifice a unor fenomene constatate, s-a recurs la ajutorul specialiștilor din disciplina respectivă. Prof. D. Iacob a vizitat săpăturile ca geolog-expert, iar materialul osteologic zoologic a fost studiat de un colectiv de la catedra de zootehnie a Institutului agronomic din Cluj. Materialul osteologic uman va fi prelucrat de colectivul antropologic din cadrul Institutului de anatomie, sub conducerea prof. G. I. Russu. Problemele etnografice legate de săpătură au fost discutate cu tov. I. Vlăduțiu.

Săpăturile s-au concentrat asupra următoarelor obiective (pl. I):

I. Cercetarea interiorului așezării de pe Podei printr-o suprafață mare și unitară.

II. Dezvelirea: a) cimitirului de incinerare din secolele III-IV e. n. de pe Podei și b) cimitirului de inhumare din secolele V-VI e. n. de pe Hulă.

III. Cercetarea și precizarea liniilor de fortificație.

IV. Executarea unor sondaje la Cipău și la Alba Iulia.

Ca o deficiență față de prevederile planului de muncă trebuie semnalat faptul că nu s-au făcut săpăturile la punctul Citfalău și că nu s-au executat sondajele proiectate la Moldovenești, iar la Blandina s-au efectuat, în loc de sondaje, numai recunoașteri pe teren. Conducerea sondajelor și anumitor sectoare de la Morești a fost încredințată cadrelor tinere, care au avut astfel posibilitatea să lucreze în cadrul șantierului, independent și în posturi de răspundere.

I. Pe Podei, în interiorul așezării, s-a săpat o suprafață unitară de 40×60 m cuprinzînd împreună cu unele «casete» săpate la marginea ei, 2500 m^2 (pl. II). Suprafața s-a împărțit în pătrate de cîte 25 m^2 , iar pentru a ușura transportul și depozitarea pămîntului, cercetarea s-a făcut în fișii de cîte 10 m lățime. Descrierea săpăturilor va urma ordinea în care s-au săpat aceste sectoare, iar înfățișarea rezultatelor se va restrînge numai la rezumarea principalelor constatări și la discutarea unor probleme ridicate de ele.

~~Sectorul 1-2. În colțul de est (A/1) s-a săpat o groapă de provizii din epoca~~
 Săpăturile din interiorul așezării de pe Podei printr-o suprafață mare și unitară, au documentat două schelete de iepuri,

depuse ca vînat în ea. Folosirea ei pentru păstrarea cerealelor nu este probabilă, deoarece pereții n-au fost arși. Lîngă ea se află două morminte unul de femeie și altul de copil, care trebuie să aparțină încă secolului al V-lea e. n., reprezentînd o fază cînd înhumările se făceau încă în interiorul așezării premergătoare cimitirului de pe Hulă. Un mormînt asemănător a ieșit la iveală anul trecut în suprafața XVIII din apropiere. Inventarul acestor morminte constă dintr-un vas cenușiu, care sprijină datarea mormîntului în secolul al V-lea și un pieptene bilateral. Craniul femeii îngropate pare să fi fost deformat în mod artificial. În acest sector (A/2) s-au descoperit, destul de frecvente, și urme ale culturii dacice mai timpurii. Încadrarea acestora a întîmpinat la început anumite dificultăți, din cauză că ele aveau un caracter deosebit în urma afinităților lor hallstattiene și a lipsei fragmentelor cenușii de ceramică dacică propriu zisă, cunoscută de exemplu din cetățile dacice. Deasupra unui bordei din această epocă, pe al cărui fund s-au găsit două coarne de cerb, se afla o vatră suprapusă, iar deasupra ei un nivel de pietriș datînd din epoca prefeudală. Situația aceasta a ridicat problema, sesizată în repetate rînduri, a felului și condițiilor în care se umple un bordei, precum și a grosimii stratului de umplutură care poate fi socotit ca aparținînd încă bordeiului respectiv. În cazul în care bordeiele sînt adîncite în lutul galben deranjat, apartenența unui complex arheologic este ușor de stabilit, în părțile superioare, în pămîntul negru însă, unde într-un strat de 50—80 cm se amestecă urmele celor mai variate culturi, problema este greu de lămurit. De aceea și datarea vetrelor izolate, situate în pămîntul negru, este adeseori nesigură sau dificilă.

În continuare (E/1), s-a dezvelit unul dintre frecvențele niveluri — cel mai întîns s-a găsit la capătul de est al acestei fișii — acoperit cu multe oase de animale, pietre și pietriș, fragmente de ceramică cenușie, între care sînt și fragmente de chiupuri mari. În legătură cu acestea se pune întrebarea, dacă ele formează suprafețe intermediare, acoperite cu oase și fragmente de vase, contemporane cu bordeiele între care se află, ori dacă ele reprezintă un nivel de locuire independent de bordeiele cu ceramică cenușie. Unele observații făcute în cazul în care ele suprapun chiar aceste bordeie, par să sprijine această ultimă părere, dar materialul ceramic cenușiu nu permite încă o separare netă. corespunzătoare celor două niveluri arheologice presupuse.

Încă în anul 1952, s-au găsit într-un bordei (I/6) cantități neobișnuit de mari de oase, la care însă nu se deosebeau părți coerente ale scheletelor. În anul acesta, s-a dezvelit un bordei (G/2) de 2,50 × 2,75 m, în care erau îngrămădite în schimb părți mai mari din scheletele animalelor (fig. 1).

Prof. St. Papp, de la catedra de zootehnie a Institutului agronomic din Cluj, a făcut, cu prilejul ridicării acestor oase, următoarele constatări: « S-au găsit șapte schelete de cai, aruncate unul peste altul. Dintre acestea unul avea circa 12, iar altul 7 ani. De asemenea s-au găsit trei schelete de taurine mari. De la două s-au păstrat craniile, iar de la al treilea mandibula. Scheletul unei păsări (foarte probabil de gîscă) era răsfirat pe o distanță de aproape un m. De asemenea s-au ridicat diferite oase răslețe de mînz (între acestea un craniu), oase de oaie (patru mandibule) și un craniu de vițel, precum și copite de cai și bovine. Între oase se aflau două mandibule și falanga a doua și a treia a unui porc, oase de purcel, un os metacarpian de iepure și trei coarne de bovidee. Din poziția oaselor nu se poate stabili, dacă animalele au fost aruncate la întîmplare sau depuse după un anumit aranjament. Nu se poate susține că depozitarea s-a făcut pentru un anumit scop economic. Din starea oaselor nu reiese că animalele ar fi fost sacrificate; s-a observat doar la bovine tăierea coarnelor ».

În urma analizei sumare a întregului material osteologic, s-a ajuns la următoarele concluzii preliminare: « În ceea ce privește speciile de animale domestice s-au găsit oase de cal, de taurine, de porcine, de ovine și caprine, oase de ciine, de bivol, precum și oase de gîscă.

În ceea ce privește animalele sălbatice (foarte probabil vîinate) s-au găsit oase de cerb, de lup și de iepure.

Analizînd oasele decal am stabilit următoarele: animalele au fost de statură mică, înălțimea la greabăn la cai adulți (vîrsta stabilită pe baza danturilor găsite:

Fig. 1. — Bordeiul cu schelete de animale.

între 5—12 ani) puteau să fie 1,25—1,35 m., eventual la exemplare mai mari pînă la 1,45 m. Capul era relativ mare. Rasa, pe baza materialului existent și pe baza analizei sumare, nu putea fi determinată. În orice caz amintesc un tip primitiv asemănător actualilor cai de munte.

Oasele de taurine prezintă la fel un tip mic. Aici însă trebuie să amintim că foarte probabil au fost tăiate animale tinere după cît reiese din analiza danturilor rămase. Animalele adulte erau probabil de mărimea țurcanelor, însă în general de statură mai mică. Coarnele de berbeci rămase sînt de mărimea coarnelor de berbeci actuali, de rasă țurcană. În ceea ce privește oasele de caprine s-a găsit numai o parte dintr-un craniu cu cepul osos respectiv care pare a fi cu foarte multă probabilitate os de capră.

Oasele de bivol prezintă un interes deosebit. Deocamdată s-a găsit un cep osos de corn și un humerus care par a fi foarte probabil oase de bivol. Interesul constă în faptul că, după cunoștințele noastre actuale, bivolul a ajuns pe aceste teritorii împreună cu Avarii, în jurul anului 560 e. n., iar bordeiele descoperite sînt mai timpurii. Problema rămîne de studiat.

Oasele de ciine (mai mult rămășițe de craniu și mandibule) arată animale de mărimi diferite. Craniul rămas aproape în întregime denotă un animal domesticit (femel) de mărimea cîinilor ciobănești actuali. Oasele de gîscă sînt de mărimea oaselor

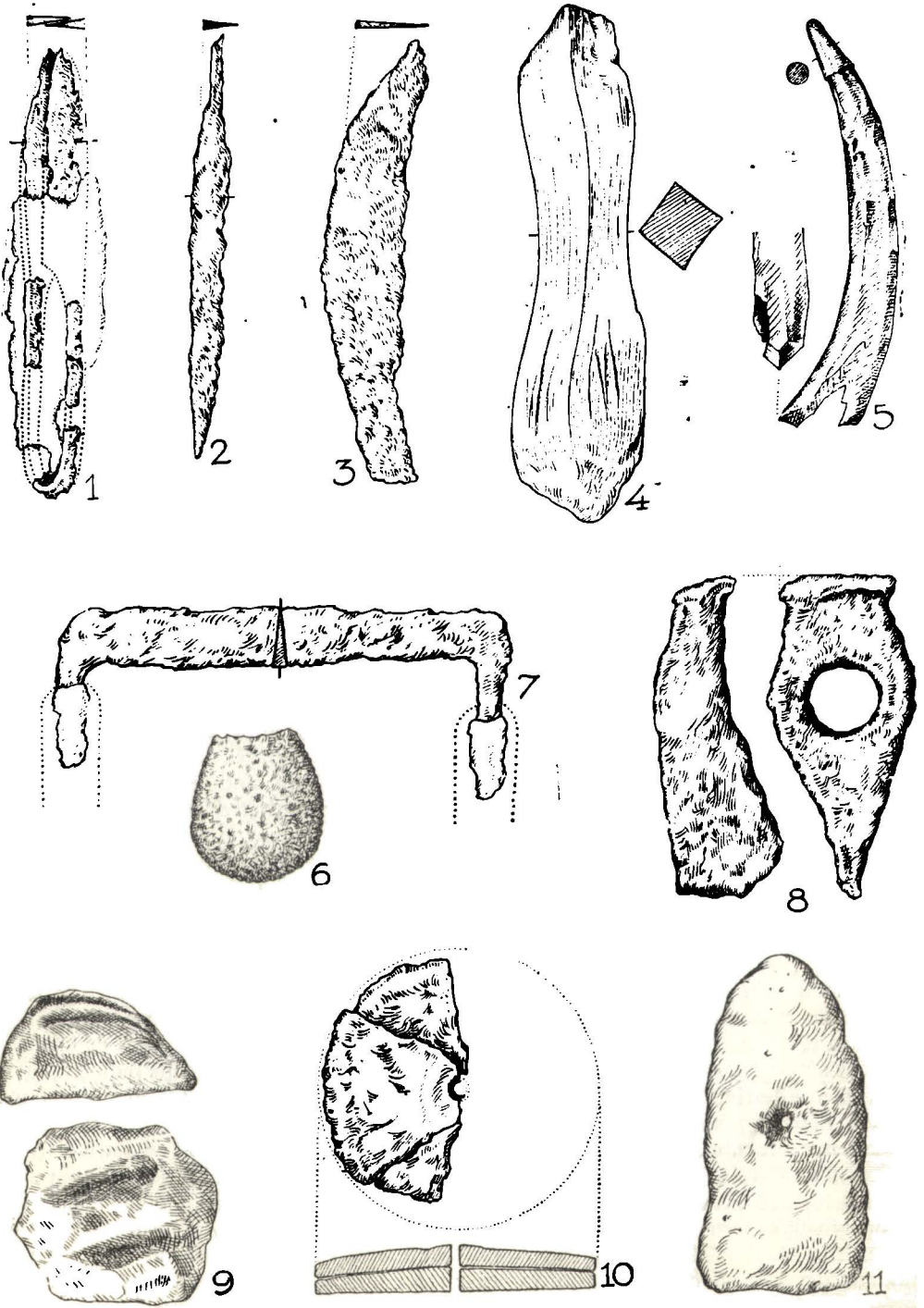

Fig. 2. — Unelte de producție de la începuturile formării feudalismului.

giștelor contemporane. Însă dacă exemplarul putea fi și vînat, problema aceasta rămîne deschisă. S-au găsit și oase mai mici de păsări care necesită însă o analiză mai aprofundată spre a le determina.

În ceea ce privește oasele de cerb — mai bine zis coarnele de cerb — par a fi coarnele unui exemplar capital, din specia cerbului actual din Carpați.

În ceea ce privește oasele de lup am găsit un humerus spart care aparține unui exemplar foarte mare.

Oasele de iepure s-au găsit într-o groapă de provizii, unde s-au descoperit două exemplare: un schelet aproape întreg și unul de la care lipseau membrele posterioare. Poziția oaselor, de exemplu a vertebrelor, a coastelor sau a falangelor, arată că animalele au fost depuse întregi în bordeiul încă neumplut, deoarece oasele se întind chiar pe fundul lui. Tot pe podeaua bordeiului, erau greutatea de țesut, unele dintre acestea neare în felul celor constatate în «țesătorie» (*G-H/6-7*), iar pămîntul de umplutură conținea numai fragmente cenușii. Toate acestea exclud ipoteza unei îngropări moderne a animalelor. Locul se află în mijlocul pămîntului arabil și conturul bordeiului nu arată niciieri o întretăiere ulterioară. Astfel, trebuie să admitem punerea cadavrelor într-un bordei părăsit de la începutul formării feudalismului (circa sec. IV—VI), reprezentînd o importanță remarcabilă pentru recunoașterea speciilor și raselor de animale domestice crescute în perioada respectivă în Transilvania. Mai dificilă este explicarea și rostul acestei îngropări, nici una dintre posibilitățile la care ne-am putea gândi, ca depozit de carne, înmormîntare de animale în urma unei boli contagioase, nu este pe deplin satisfăcătoare, iar pentru încercarea de explicare a complexului prin anumite rituri funerare sau jertfe religioase lipsesc indicii sau analogii mai precise.

Alături de bordeiul cu oase de animale se află un bordei (*G/1-2*) cu o piatră întregă de rîșniță, găsită la 50 cm deasupra fundului bordeiului. Acesta ridică din nou problema deja amintită, dacă ea aparține încă bordeiului sau nivelului cu oase și pietriș care se întinde alături și deasupra bordeiului. Această rîșniță ilustrează, împreună cu un craniu de bovine găsite în bordei, prelucrarea produselor agricole și creșterea vitelor, care formează elementele de bază ale modului de producție în perioada începuturilor îndepărtate ale feudalismului. Cantitatea mare a oaselor de animale față de dovezile care ilustrează practicarea agriculturii nu trebuie să ne ducă la concluzia că creșterea vitelor ar fi fost cumva preocuparea principală a locuitorilor. Oasele animalelor consumate se păstrează nealterate în pămînt, pe cînd numai o întîmplare fericită poate să scoată la iveală în cursul săpăturilor o dovadă concludentă pentru practicarea agriculturii. S-au găsit însă totuși în cinci bordeie (*G/1, G/8, L/2, M/7, N/1*) fragmente din pietre de rîșniță care arată măcinarea grăunțelor separat în mai multe locuințe, fapt din care s-ar putea deduce că locuitorii produceau separat cantitatea necesară de grăunțe. Ca descoperire izolată s-a găsit de asemenea și o seceră de fier (fig. 2). La capătul de vest al fișiei 1—2, urmele de locuire devin mai dese. Aici s-au constatat în diferite puncte pavaje de mărime redusă făcute din pietre de rîu, care se deosebesc de pavajele întinse de la începutul epocii prefeudale. Pietrele poartă crăpături fine, care s-au putut forma numai sub influența permanentă a focului, fapt care ne face să credem că au servit probabil ca vetre de foc. Ceramica slavă tîrzie din jurul lor, precum și poziția lor deasupra bordeielor timpurii și a celor tîrzii, reprezentînd astfel ultima fază de locuire a așezării, ne indică datarea lor. Nivelul acesta corespunde nivelului IV de la Garvăn. Pînă în prezent însă nu s-a reușit la Morești să se delimiteze planul locuințelor de suprafață ce ar trebui să includă pavajele. Acestea permit deci scindarea epocii slave tîrzii la Morești, pe baza formelor de locuire, într-o fază cu bordeie, avînd cuptoare de piatră într-un colț

și într-o fază cu construcții la suprafață prevăzute cu vetre de foc. Deosebirea observată între forma locuințelor din epoca slavă târzie nu se oglindește și în materialul ceramic și precizarea duratei celor două faze nu este posibilă nici din punct de vedere cronologic. Amîndouă aparțin probabil secolului al XI-lea și începutului secolului al XII-lea.

Ingrămădirea locuințelor — bordeie la capătul de vest al fișiei 1—2 a permis și anumite observații asupra caracteristicilor locuințelor, din principalele două faze prefeudale, cunoscute la Morești. Locuințele de la începutul epocii de formare

Fig. 3. — Cuptor slav târziu cu pediment rectangular.

a feudalismului, care conțin ceramică cenușie, se caracterizează fără excepție prin lipsa unei vetre sau cuptor în interiorul lor. Se ridică astfel întrebarea unde au făcut foc locuitorii lor și cum și-au pregătit hrana. Nici în jurul bordeielor din această fază nu s-au observat, cu o singură excepție din 1952, vetre, care ar putea fi puse în legătură directă cu ele. Unele găuri sau gropi cu urme de arsură sau cenușă întîlnite în cursul săpăturilor nu au putut fi precis datate și ar putea să aparțină și altor epoci. Umplutura unui bordei (M—N/2—3) constă, pînă la metru, din cenușă amestecată cu pămînt, fără ca să se fi putut specifica unde și cum s-a produs ea. Pînă la noi observații concludente trebuie să ne mulțumim deci cu constatarea amintită despre lipsa vetrelor din interiorul acestor bordeie și să presupunem în afara lor vetrele de foc, neobservate pînă acum în cursul săpăturilor.

Pe baza observațiilor făcute în suprafețele săpate izolat în 1952, s-a presupus existența a două tipuri de locuințe, unul mai simplu datînd aproximativ din secolele IV—V și altul mai evoluat din secolele V—VI. Săpăturile din anul acesta, oferind într-o suprafață mai mare elemente de comparație mai numeroase, n-au adus un sprijin pentru această ipoteză. Rămîne însă valabilă constatarea că așezarea a fost locuită în cursul secolelor amintite. Un indiciu în această privință îl oferă existența caracteristicilor profile de chiupuri cu buze orizontale, găsite în umplutura

bordeielor împreună cu ceramică cenușie. Aceasta ilustrează perpetuarea unei forme de vase specifice epocii sclavagiste romane pînă în primele secole ale epocii prefeudale.

În schimb, toate bordeiele din epoca slavă tîrzie posedă fără excepție, într-un colț, un cuptor de piatră prevăzut odată cu un pavaj patruleter (*L/2*, fig. 3). În contrast cu forma simplă și obișnuită a bordeielor patruletere s-a dezvelit, în colțul de sud al suprafeței, o construcție interesantă, compusă dintr-un lung coridor adîncit, care întretaie două bordeie cu ceramică cenușie și aparține deci unei epoci ulterioare lor. Se pare că el se termină într-un bordei slav tîrziu de dimensiuni neobișnuit de

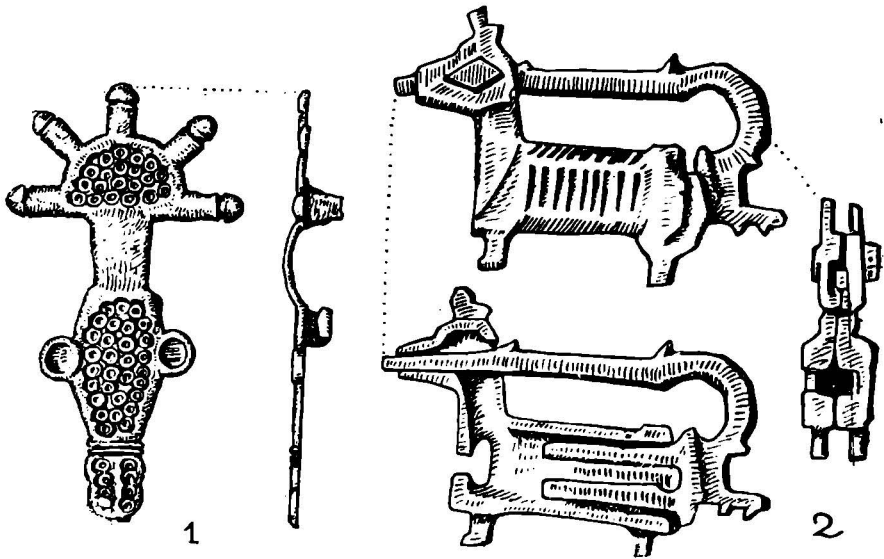

Fig. 4. — 1. Fibulă de tip ant. (sec. VI); 2. Lacăt răsăritean (sec. XI–XII).

mari, pentru dezvelirea căruia în anul 1953 nu a mai fost suficient timp. În mijlocul acestui șanț de 15 m lungime s-a găsit un lacăt de bronz de proveniență răsăriteană (fig. 4; 2), aproape identic cu cel descoperit la Garvăn¹. Urmează să se verifice prin săpături dacă s-a identificat aici un tip de locuință neobișnuit, cu coridor de intrare, sau dacă ne aflăm în fața unei săpături moderne cu scop militar (tranșee, poziție de artilerie cu șanț de legătură).

Sectorul 3–4 reprezintă puține elemente noi față de cele discutate la sectorul precedent. Un bordei dacic (*D–E/4*) confirmă forma asimetrică și adîncimea redusă a acestor locuințe, datînd aproximativ din secolele III–II î.e.n. Un rînd de plăci de piatră alături de o vatră arată că putem să presupunem și existența locuințelor dace la suprafață, mai greu de sezisat în pămîntul negru, răvășit în epocile ulterioare. Un bordei prefeudal cu ceramică cenușie (*E–F/3*) are într-un colț o groapă adîncă de provizii, combinînd locul pentru depozitarea proviziilor cu locuința propriu zisă. Deasupra bordeiului se întinde un strat de lipitură arsă care provine de la pereții bordeiului. Într-un bordei slav tîrziu (*H/3*) s-au păstrat, ca rară excepție, urmele

¹ «Studii și Cercetări de Istorie Veche», anul II, 1951, p. 29, fig. 14.

bîrnelor carbonizate, resturile scheletului de lemn al pereților și al acoperișului. Adîncimea lor diferă pînă la 50 cm punîndu-se aici aceeași problemă a explicării deosebirii considerabile dintre adîncimile diferitelor bîrne arse și căzute simultan. Într-un alt bordei prefeudal (*H/4*) s-au găsit 2 piepțeni de os, ornamentați (fig. 5, 1—2) care, împreună cu pietre de rîșniță, greutatea de țesut și fragmente de ceramică, fac parte din inventarul obișnuit al bordeielor cu ceramică cenușie. Bordeii amintit întretaie unul dacic (*H/5*), în care fragmente de ceramică celtică împreună cu o brătară albastră de sticlă datează restul ceramicii grosolane găsite în el.

Sectorul 5—6. În colțul de nord al suprafeței săpate, urmele de locuire și bordeiele devin mai rare, ceea ce permite presupunerea că numărul locuințelor se împuținează spre marginea de nord-est a așezării. Fișia cuprinde și trei dintre suprafețele săpate în 1952 (XVII, XXVI, XXVII), descrise încă în raportul preliminar al anului trecut și încadrate doar în planul suprafeței mari. Chiar după săpăturile intensive din anul 1953, bordeiul cu țesătoria (*G—H/6—7*) rămîne cel mai mare bordei cu ceramică cenușie. O descoperire izolată destul de lămuritoare este o fibulă de argint de tip *La Tène II* care se leagă cu materialul dacic și îl datează destul de precis. Din acest sector mai trebuie amintit un mic bordei slav tîrziu (*I/5*) avînd urmele a doi stîlpi care susțineau mijlocul acoperișului și o vatră într-un colț, iar în colțul diagonal opus o groapă cu provizii, care nu s-a întîlnit la planul celorlalte bordeie slave tîrzii de la Morești. Ceramica numeroasă, cu mărci de olari, ornamente stampilate și cu alveole, cît și buzele caracteristice ale cazanelor de lut îl datează în secolul al XI-lea. În restul fișiei s-au găsit, întocmai ca în celelalte sectoare, ceramică de tip *Coțofeni*. Aceasta se întîlnește împrăștiată nu prea intens, dar destul de unitar în pămîntul negru pe întreaga suprafață săpată, fără ca să se fi putut identifica și un nivel corespunzător de locuire.

Sectorul V-8 este destul de sărac în primii 30 m și confirmă observația făcută mai sus despre raritatea descoperirilor în colțul nordic al suprafeței. Spre interior apar și bordeie. Unul cu planul neregulat, specific bordeielor dace (*H—I/8*), este întretăiat de un mormînt probabil prefeudal, la care picioarele scheletului pătrund pînă în interiorul bordeiului. Peste un alt bordei de la începuturile îndepărtate ale feudalismului (*G—H/8*) se întinde unul dintre pavajele slave tîrzii, iar un alt bordei din aceeași epocă se caracterizează prin adîncimea lui deosebită și prin faptul că în el s-au găsit fragmente de rîșniță.

Apreciînd densitatea locuințelor din întreaga suprafață, observăm că cele mai multe — 17 dintr-un număr total de 27 — datează din secolele IV—VI. Urmează locuințele dace timpurii, în număr de șase, la care se adaugă probabil încă unele construcții de la suprafață, care nu au putut fi sesizate decît parțial în cursul săpăturilor. Patru bordeie aparțin epocii slave tîrzii, la care se adaugă însă, încă cinci dintre acele padimente, care reprezintă ultimul nivel de locuire slav, astfel încît numărul locuințelor slave apare de asemenea mai ridicat, decît cel al bordeiilor săpate. Trebuie subliniat încă faptul că bordeiele slave tîrzii se întind pe un teritoriu mai vast și au fost constatate în cursul săpăturilor pînă la « Ciurgău », în spatele valului de mijloc, și pînă la « Hulă », unde s-au dezvelit trei bordeie chiar între mormintele din secolele V—VI. Pe baza repartiției numerice a locuințelor putem presupune că populația a fost mai deasă în secolele IV—VI. Nu se poate recunoaște în poziția bordeielor o ordine oarecare cu un plan mai întins. Doar în privința bordeielor dacice se observă că patru dintre ele sînt eșalonate într-un rînd avînd o distanță de circa 10 m între ele. După cum arată și bordeiele cu oasele de animale, gropile

au îndeplinit funcțiuni variate și se pare că suprafața dezvelită este deocamdată prea mică pentru delimitarea unor complexe încheiate de gropi și bordeie care a forma o unitate. Cele din secolele IV—VI sînt situate mai mult întîmplător, îngră mădite într-unele locuri, mai răzlețe în altele. Locuințele din epoca slavă tîrzie se aglomerează mai mult în jurul presupusului bordei mare din colțul de sud al suprafeței.

II. Dintre cele patru necropole, cunoscute la Morești la sfîrșitul campaniei dîin anul trecut, mormintele populației băștinașe din secolele III—IV și cimitirul

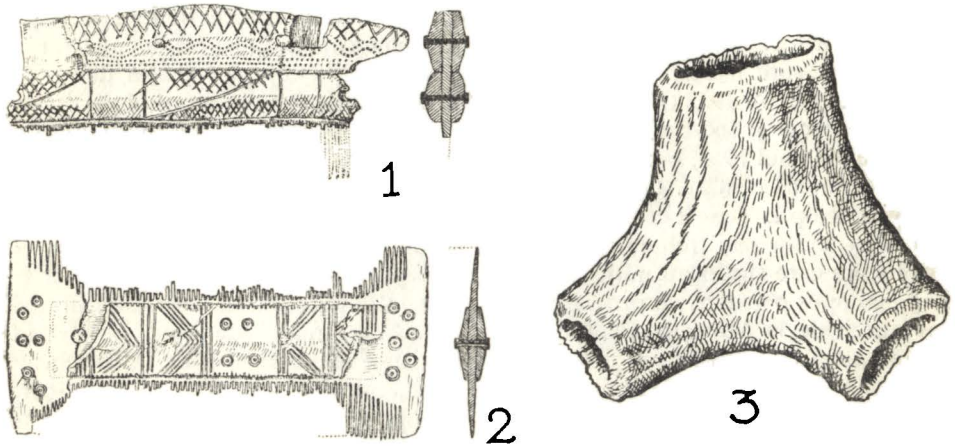

Fig. 5. — 1—2. Piepșeni de os (sec. V—VI). 3. Obiect de corn (sec. XI—XII).

din secolele V—VI reprezentau cel mai mare interes și de aceea cercetările s-au îndreptat în primul rînd asupra acestor două cimitire. Mormintele răsfrate din interiorul așezării aparținînd epocii dintre cele două cimitire, urmau să fie cercetate în cadrul săpării așezării. În suprafața cea mare de pe Podei s-au descoperit morminte, dintre care două datează aproximativ din secolul al V-lea. Săpăturile la cimitirul din epoca feudală de la «Citfalău» (sec. XII—XVI) n-au continuat în anul acesta.

a) Săpăturile din 1952 au scos la iveală în suprafețele XIV, XIV—XV și XV morminte de incinerare ce aparțineau, judecînd după inventarullor specific, epocii sclavagiste tîrzii din secolele III—IV. Anul acesta s-a continuat dezvelirea terenului învecinat. Se pare că spre nord s-a ajuns la marginea cimitirului, deoarece în suprafața XV/1 nu s-au mai găsit alte morminte noi. Spre vest în schimb s-au dezvelit încă cinci morminte pe suprafața XV 2 care arată particularitățile cunoscute deja la cele zece morminte descoperite în anul 1952. Incinerarea se făcea în gropi ovale, puțin adîncite de 1—1,20 m lungime, în care s-a găsit cărbune, cenușă, oase calcinate, vase și obiecte de metal. Numai într-un singur caz mormîntul era înconjurat și acoperit cu plăci de piatră, imitînd forma unui sarcofag. Tot anul acesta s-a dezvelit, ca o nouă variantă a ritului de înmormîntare, un mormînt cu cenușă depusă într-o urnă. Mărimea gropilor arată că morții au fost arși șezînd, corespunzător unui obicei atestat sau presupus și în altă parte. Completîndu-se planul mormintelor prin cele săpate anul acesta, s-a observat că ele sînt eșalonate în rînduri, la o distanță de 4—6 m. Astfel se recunosc clar trei rînduri cu cinci, patru și trei mor-

minte, iar pentru al patrulea rînd urmează să se verifice prin săpături viitoare valabilitatea observației făcute.

b) În prelungirea secțiunii XX, făcută prin valul de pe Hulă, s-au găsit în 1952 șapte morminte. Spre deosebire de mormintele secolului al V-lea din interiorul așezării acestea erau așezate în rînduri și aparțineau secolului al VI-lea. Se putea deci presupune existența unui cimitir mai mare a cărui cercetare sistematică urma să înceapă în anul 1953. Întinderea suprafeței cercetate rezultă din planul alăturat (pl. III).

Ca un rezultat nou neabănut, s-au dezvelit și 12 morminte conținînd schelete în poziție chircită, care datează din epoca bronzului tîrziu și reprezintă al cincilea cimitir identificat în cadrul așezării de la Morești. Problemele legate de acest grup de morminte s-au precizat prin săpăturile executate în campaniile din ultimii ani la Stoicani și la Teiuș, în Transilvania¹. În deosebi în Transilvania, ele au o largă răspîndire, fiind cunoscute însă mai mult din descoperiri întîmplătoare. Cimitirul de la Morești oferă de asemenea posibilitatea de a contribui la lămurirea lor și de a cerceta în cadrul așezării cultura și nivelul locuințelor care le corespund. Scheletele sînt culcate fără excepție pe partea stîngă, avînd ambele miini sau numai una sub cap. Orientarea lor diferă mai mult decît cea a mormintelor prefeudale, fiind așezate cu capul spre vest pînă la nord-est. Adîncimea lor, de la 0,25—0,70 m este redusă și adeseori ele sînt ținute de mormintele prefeudale săpate mai adînc. Componenta cea mai caracteristică a inventarului lor funerar o formează cunoscutele vase cu două toarte supraînălțate (fig. 6, 1—2) în muchii sau terminate în butoni. Ele sînt așezate în fața capului sau pieptului. Obiectele de metal sînt destul de rare. S-au găsit un inel și cercei din bronz, iar în mormîntul 66, ca piese deosebite de interesante, spirale de păr din bronz aurit (fig. 6, 3), de tipul celor atestate la Verbicioara.² Ele sînt lucrate dintr-un nucleu de bronz învelit cu plăci subțiri de aur, tehnică neatestată în epoca tîrzie a bronzului la noi, unde bogăția zăcămintelor aurifere permitea lucrarea podoabelor în întregime din aur.

Mormintele din secolul al VI-lea e.n. sînt orientate în general în direcția est-vest cu capul spre vest și deviind de obicei spre sud. Starea lor de conservare diferă. Pe platou, fiind așezate în straturi lutoase, substanța osoasă s-a descompus și s-au păstrat numai rămășițele calcaroase care se conturează în alb pe culoarea solului.

În porțiunea spre Pîrul Cetății, cimitirul fiind așezat în pantă și apa avînd posibilități de scurgere, oasele s-au conservat mai bine. Mormintele sînt dispuse în rînduri, formînd anumite grupe care sînt așezate, în partea de est, la distanță de mai mulți metri, pe cînd spre vest ele se îngrămădesc mai mult. Nu se poate preciza înainte de cercetarea antropologică a materialului osteologic, dacă mormintele sînt grupate după familii. În deosebi, în partea de est, unde se găsesc și multe morminte de copii, s-ar putea presupune că anumite porțiuni ale cimitirului sînt ocupate de familii deosebite. Inventarul mormintelor este variat. Ceramica este destul de rară și în toate mormintele s-au găsit numai trei vase (fig. 7; 2, 4, 6) dintre care un pahar negru de o execuție tehnică foarte fină imită probabil modele de sticlă. Femeile poartă fibule, brățări, cercei și coliere. Mărgelele au forme variate, cele mai caracteristice sînt ovale-lunguiețe, făcute dintr-o masă calcaroasă sau din aramă, altele de sticlă sau de pastă nu sînt mai mari decît boabele de mei. Bărbații sînt înmormîntați cu armele lor, săbii sau cuțite lungi, curbate și cu un singur tăiș de origine răsăriteană, avînd lîngă ei vîrfuri de săgeți romboidale sau cu trei tăișuri

¹ Materiale arheologice, v. I, p. 157—204, p. 798—810.

² «Studii și Cercetări de Istorie Veche», anul II, 1951, p. 241, fig. 10.

acestea din urmă de asemenea de factură răsăriteană. Aceste tipuri se reîntâlnesc la Cipău (fig. 12; 2) și au fost găsite în 1951 și la Căpușul Mare. Împreună cu mormintele de la Lechința unde s-au găsit aceleași forme se conturează astfel un orizont comun de cimitire căruia îi aparțin mormintele de la Căpușul Mare, Cipău, Lechința și Morești. Bărbaților li se pun în mormint și uneltele lor, cum este de pildă o cute (fig. 2; 4). Ca obiecte de toaletă trebuie considerați piepștii de os și o foarfecă probabil pentru tăierea părului, care a putut servi și ca uneltă (fig. 2; 1). De cea mai mare importanță pentru datarea cimitirului și pentru precizarea ambianței etnice sînt două fibule digitale din mormintul 42, ornamentate cu cerucele (fig. 4; 1). Ele datează din secolul al VI-lea și originea lor trebuie căutată în regiunea Niprului. Piesele noastre formează împreună cu unele fibule de pe lângă Tisa o variantă locală, un alt centru secundar aflîndu-se dincolo de Dunăre, lângă lacul Balaton. Astfel de fibule, împreună cu alte podoabe și elemente stilistice se încadrează în așa numita cultură Martinovka, pe care știința sovietică o atribuie anșilor¹. B. A. Rîbakov arată că aceste fibule trebuie legate de existența numeroaselor triburi de anși. Aria lor de răspîndire corespunde zonei de silvo-stepă și se acoperă cu așezările triburilor slave răsăritene dintre Nipru și Don, avînd centrul în bazinul rîului Ros. Exemplare izolate au ajuns pe calea comerțului pînă la Oka și pînă în Crimeea.

Pe teritoriul cimitirului s-au săpat în epoca slavă tîrzie bordeie care sînt așezate între sau chiar deasupra mormintelor. Datarea lor rezultă din cuptoarele care nu lipsesc din nici unul precum și de ceramica găsită în ele. Probabil că acestor locuiri ulterioare ale terenului se datorește deranjarea unor morminte, observată în cursul săpăturilor. Pare să nu fie însă o jefuire intenționată, ci mai mult răvășirea lor întimplătoare, explicabilă prin intervalul redus ce separă fundul bordeielor de schelete (la mormintele din interiorul bordeielor 64 și 65 numai 0,15 sau 0,40 m).

III. Cercetarea sistemului de fortificații a parcurs mai multe faze. Prin secțiunile de orientare care s-au trasat în anul 1951 pe toate trei laturile Podeiului, s-au tăiat, în afară de fortificații artificiale, și valuri și șanțuri formate prin alunecarea terenului. În 1952, continuînd precizarea planului așezării, s-au secționat de asemenea și unele valuri de alunecare care, prin conturul lor, puteau fi considerate în aparență ca făcute de mîna omului. În această situație era explicabil că specialiștii care au vizitat săpăturile erau înclinați să se îndoiască de existența unor întărituri artificiale la Morești. Expertiza geologică a prof. D. Iacob a lămurit aspectul și caracterul fenomenului de alunecare de la Morești și a ușurat pe baza acestor criterii posibilitatea de a deosebi valurile și șanțurile naturale de cele artificiale. Pînă la sfîrșitul campaniei din anul 1952 s-a putut stabili astfel un plan real și verificat prin secțiuni al întăriturilor, plan pe care lucrările din 1953 l-au confirmat. Pentru toți care au vizitat și au cercetat săpăturile numai încape astăzi nici o îndoială despre existența unor fortificații artificiale, uriașe, la Morești.

Secțiunea XXXIV este cea mai lămuritoare în această privință deoarece aici s-a păstrat rambleul valului pînă la o înălțime de 1,50 m, compus din bucăți de argilă scoase din șanțul din fața lui. O dificultate tocmai pentru dovedirea existenței fortificațiilor era lipsa aproape totală a umpluturii valului care s-a scurs în timpul secolelor. Numai pe o distanță redusă, « La furci » aceasta s-a păstrat avînd înălțimea de peste 3,50 m, iar la o distanță de circa 100 m secțiunea XXXIV a arătat că înălțimea valului s-a redus cu 2 m.

¹ B. A. Rîbakov, *Remeslo drevnei Rusi*, 1948, 71—87 și *Kratkie soobșcenie*, XXVII (1949) p. 75—90. Cg. și N. Fettich, *Archaeologia Hungarica XXXI* (1951), p. 160—174.

Prin secțiunea XXXV s-a tăiat de asemenea linia exterioară a fortificațiilor, dar numai porțiunea valului, constatându-se și aici caracterul lui artificial. Astfel s-au efectuat prin linia exterioară avînd în total o lungime de 1,4 km, în patru locuri, secțiuni îndepărtate între ele uneori cu sute de metri. Profilul secțiunilor este întotdeauna identic, ceea ce la un val de alunecare ar fi imposibil.

Secțiunea XXXVI s-a trasat prin linia de mijloc. Înălțimea umpluturii galbene a valului deasupra pămîntului negru, a humusului antic are aici 80 cm, dar ea conține ca indiciu prețios pentru datarea valului, fragmentul unui vas cenușiu, lucrat cu roata. Tocmai în fundul șanțului în adîncime de 4,60 m s-au găsit în aceeași secțiune fragmente lucrate cu roata care dovedesc deci încă odată caracterul său artificial și datarea în secolele V—VI e.n. a liniei de mijloc. Profilul șanțului, ca o pantă abruptă în interior și o treaptă exterioară a valului, corespunde celui observat în anul trecut în secțiunea XXVIII.

Profilul din *secțiunea XXXVII*, trasată prin linia interioară de întărituri de pe Hulă, este identic cu cel din secțiunea XX și confirmă în această parte existența a două șanțuri, avînd conturul caracteristic al liniei de mijloc. În general nu s-au găsit nicăieri în secțiunile efectuate urmele unor construcții de lemn, astfel încît se poate presupune că valurile au fost construite fără lemn, numai din pămînt. Ca un element nou vine faptul că după cît se pare s-au observat în interiorul valului din secțiunea XXXVII, urme de stîlpi, care ar explica acele « icuri » de pămînt galben observate în anul trecut și care ar dovedi totuși întrebuițarea lemnului la construirea valurilor.

Profilele celor trei linii diferă între ele, avînd fiecare specificul ei. Conturul lor caracteristic se vede în planșa IV, dar desigur nu este întîmplător că profilele unei linii au toate aceeași înfățișare. Primelor două linii interioare le este comună forma asimetrică a șanțului. La linia interioară acesta este dublu, spre deosebire de cea de mijloc unde există numai unul singur. Toate șanțurile au o adîncime de 4,50—5,00 m căreia trebuia să-i corespundă o înălțime egală a valurilor. Astfel diferența de nivel de la coama valului pînă în fundul șanțului era de 9—10 m, încît nu e greu să ne închipuim aspectul impresionant al întăriturilor, care se întindeau, socotite într-o singură linie, pe o distanță de peste 2 km. Planul întăriturilor de la Morești va trebui să fie copleșit, înainte de a se încheia discuția asupra caracterului lor.

Astfel va trebui să se lămurească continuarea traseului liniei exterioare pînă la Mureș și continuarea liniei de mijloc spre sud-est. La linia interioară trebuie verificată legătura între porțiunea de pe Hulă și posibilitatea continuării ei pînă la linia a treia de la Borșofed, al cărei profil este identic cu cel de pe Hulă. De asemenea nu este precizat traseul fortificațiilor spre est, spre Mureș, unde în 1951 a apărut printre terenuri alunecate și profilul caracteristic al unui șanț, cu panta piezișă în interior și cu treapta obișnuită spre exterior.

În privința problemei lămuririi epocii în care așezarea de pe « Podei » a fost înconjurată cu cele trei linii de valuri, dispunem de unele indicii care se sprijină reciproc. Planul unitar și concentric al diferitelor linii pledează pentru o singură epocă de construire și nu pentru ipoteza mai multor faze, despărțite între ele prin secole. Locuirea cea mai intensă a așezării în faza bordeielor cu ceramică cenușie permite presupunerea că atunci locuitorii au dispus și de mijloacele necesare să ridice aceste fortificații. Ceramica găsită în umplutura valului din secțiunea XXXVI și cea din fundul șanțului din secțiunile XXVIII și XXXVI aparțin de asemenea aceste epoci. În cimitirul de pe Hulă, poziția mormintelor ține cont de existența șanțurilor

de fortificație, care dovedește că ele au existat deja în timpul în care s-a făcut, în secolele V—VI, înmormântarea morților.

În privința numărului brațelor necesare pentru construire și în privința timpului în care s-au construit fortificațiile se pot face următoarele aprecieri. Săparea unui metru a șanțului exterior a necesitat mișcarea de aproximativ 40 m³ de pământ. Dacă socotim, ținând seama de uneltele primitive ale epocii, că un muncitor săpa și transporta 1 m³ pe zi, 40 de persoane ar fi putut să sape într-o zi 1 m din linia exterioră. De aici rezultă că aproximativ 15 brațe de muncă ar fi putut să termine într-un an și jumătate linia exterioră, iar toate fortificațiile puteau fi ridicate de circa 250 de oameni într-un an și jumătate, ținând seama de faptul că cinci luni nu se lucra din cauza ploilor și nici în cursul lunilor de iarnă. Dacă socotim, norma de muncă zilnică numai o jumătate de metru cub de pământ, dublând deci cifrele evaluate, care evident pot să aibă numai o valoare aproximativă, trebuie să presupunem că cinci sute de oameni au săpat un an și jumătate sau 250 de oameni timp de trei ani pînă ce au ridicat întăriturile pe întinderea pe care o cunoaștem astăzi. După cum s-a arătat însă, planul așezării este încă necomplet.

Tehnica de construcție și concepția tactică care se oglindește în întăriturile de la Morești presupun o evoluție îndelungată și o experiență care nu se putea cîștiga deodată. De aceea premisele unui astfel de sistem de fortificații nu pot fi căutate în Transilvania, mai cu seamă că acesta apare aici abia 200 de ani după stăpînirea romană, cînd zidurile castrelor sclavagiste aveau încă o înălțime apreciabilă pentru a servi ele însele ca adăpost. Trebuie să presupunem că sistemul de fortificație întilnit la Morești s-a format într-un teritoriu de șes, unde lipsește piatra ca material de construcție și unde, în locul zidurilor de piatră, se foloseau pentru construcțiile defensive valuri de pământ. Acest raționament ne îndreaptă spre răsărit, unde trebuie localizată originea acestui sistem, mai cu seamă că nu cunoaștem în restul Europei din această epocă o așezare cu întărituri asemănătoare. Repetarea mai multor linii de valuri cu șanțuri adînci și late, avînd, dacă socotim de la vîrfurile valurilor o adîncime de 9—10 m, presupune o tactică de luptă probabil specifică mileniului întii e. n., cînd existența diferitelor triburi călărețe impune crearea unor forme de apărare adecvate felului lor de luptă. Valurile de la Morești sînt și ele una dintre cele mai timpurii mărturii ale unui sistem de fortificații care pare să fi fost mai general în cursul mileniului întii și specific epocii începuturilor îndepărtate ale feudalismului. Valurile de zeci și sute de kilometri ce străbat cîmpia Dunării și Tisei, valurile încă necercetate și neverificate din estul Transilvaniei, întăriturile de pământ ridicate împotriva hunilor sînt unele dintre acele construcții de pe teritoriul țării noastre, care sprijină această ipoteză. Izvoarele atestă folosirea aceluiași sistem defensiv, atît la avari cît și la bulgari, iar întinsele valuri care înconjurau, înaintea invaziei tătarilor, Chiebul precum și tehnica perfecționată de fortificație a cetăților slave, cît și întăriturilor bulgarilor de pe Volga, trebuie să fie de asemenea considerate ca manifestări ale unei concepții defensive, care se întîlnește pe un teritoriu întins în Europa răsăriteană, din Scandinavia pînă la Marea Neagră și de pe teritoriul Ungariei și Bulgariei pînă la Volga.

Din punct de vedere al organizației sociale și politice, întăriturile de la Morești trădează prefacerile profunde care au avut loc în sînul societății la trecerea ei de la orînduirea sclavagistă spre începuturile îndepărtate ale feudalismului. În locul castrelor din Transilvania, care asigurau prin forță militară stăpînirea statului sclavagist roman, așezarea de la Morești este apărată de țărani liberi și de războinici. La construirea fortificațiilor au contribuit cu precădere și populațiile din așezările nefortificate din împrejurimi, ca de exemplu cele de la Vidrasău sau Cipău, care în

caz de pericol puteau să se refugieze împreună cu turmele în interiorul valurilor de la Morești.

Urmează să analizăm în ce măsură săpăturile din anul 1953 aduc noi puncte de vedere întrucât și pentru care din epocile reprezentate în așezare, rezultatele campaniei schimbă sau precizează concluziile anului trecut.

1. Așezarea și nivelul de cultură de tip Criș de la începutul neoliticului n-au intrat în cadrul preocupărilor, limitate în anul 1953 la alte probleme. Un topor de piatră negăurit de pe Podei dovedește doar din nou existența acestei faze și întinderea ei, atestată prin descoperiri izolate, pe platoul central al așezării. Urme mai

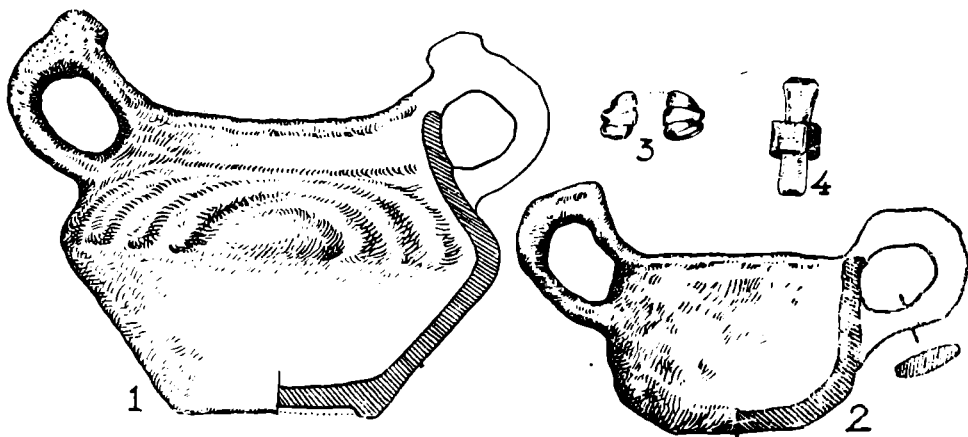

Fig. 6. — Inventarul mormintelor chircite din epoca târzie a bronzului.

bogate ale acestei culturi trebuie căutate în apropierea Pîrului cetății, în spatele așezării de pe Podei, în deosebi pe Borșofed, de la valul liniei interioare în sus.

2. S-a amintit că urmele culturii de tip Coțofeni de la sfîrșitul epocii neolitice au fost sesizate în repetate rînduri pe suprafața mare de pe Podei. Ele sînt răsfi-rate, fiind egal repartizate în stratul de pămînt negru, fără a se fi putut identifica pînă acum un nivel propriu de cultură, aparținînd acestei culturi.

3—4. Pentru intervalul de timp de la epoca metalelor pînă la epoca dacică a adus o completare prețioasă descoperirea cimitirului de pe Hulă, a cincea necropolă constatată în cadrul așezării. Ea conține morminte în poziție chircită de un tip larg răspîndit pe teritoriul țării noastre, atestat în Transilvania în 40 de localități (fig. 6). Nu sîntem destul de bine informați asupra culturii care le corespunde și nici asupra cronologiei lor, chiar dacă datarea lor în epoca bronzului tîrziu este sigură. În raportul anului trecut s-au deosebit două faze cu elemente atribuite epocii bronzului și altele unei faze mai recente hallstattiene cu ceramică lustruită neagră cu caneluri etc. Urmează să se vadă dacă acestea corespund în totalitatea lor epocii indicate de cimitirul cu morminte închircite de pe Hulă și dacă reprezintă o singură epocă, sau dacă ele sînt manifestările unei dezvoltări mai îndelungate începînd mai devreme sau continuînd și după faza indicată prin cimitir. În bună parte răspunsul va depinde și de localizarea centrului de formare a acestui tip de morminte care poate fi presupus, ținînd seama de numărul lor, în Transilvania sau spre răsărit de Carpați. Cerceii de bronz dintr-unul dintre mormintele cimitirului, aurite prin îmbrăcarea sîrmei de bronz cu plăci subțiri de aur reprezintă un procedeu tehnic cunoscut în alte regiuni în cursul epocii bronzului, care însă este neutilizat în Transilvania,

unde bogatele zăcăminte aurifere permiteau confecționarea podoabelor din aur curat.

5. Pentru faza dacică (fig. 8) săpăturile au confirmat și au lărgit concluziile din 1952. Fragmentele ceramice grosolane cu brîuri și proeminențe sau vase lustruite, toate lucrate cu mîna, se îmbină cu ceramica lucrată cu roata, de tip celtic și cu fragmente din pastă de grafit; însă ceramica cenușie dacă, lucrată cu roate lipsește. Putem deci să presupunem că aceasta reprezintă continuarea celei de tip celtic, devenind mai frecventă abia în secolul I î. e. n. Dintre formele specifice ceramicii dace, vasul-borcan cu proeminențe nu este încă pe deplin dezvoltat și este relativ rar ates-

Fig. 7. — Ceramica cenușie (sec. IV—VI).

tat, iar ceașca dacică se cunoaște numai dintr-un singur exemplar. Aceasta denotă că formele amintite sînt folosite mai intens numai într-o epocă ulterioară celei reprezentate la Morești. Datarea fazei dace a întîmpinat inițial anumite dificultăți în urma afinităților ei « hallstattiene »; încadrarea ei cronologică în secolele III—II î. e. n. o dă însă o fibulă de argint de tip La Tène II și fragmente de brățări de sticlă albastră (fig. 8; 2, 5). Dintre locuințele dace s-au dezvelit șase. Ele sînt bordeie cu un plan neregulat, puțin adîncite în pămîntul galben și lipsite în interior de vetre de foc. Putem să presupunem însă că au existat și locuințe la suprafață ale căror urme se pot sezisa în pămîntul negru doar după frecvența cioburilor și după pămîntul mai afinat. N-ar fi exclus că și unele dintre vetrele nedatate din straturile de sus să aparțină acestei faze.

6. Din epoca sclavagistă romană datează cimitirul de incinerare al populației băstinașe de pe « Podei » din secolul al III-lea e. n., care se prelungește probabil pînă în secolul al IV-lea e. n., continuînd și după retragerea trupelor romane din Transilvania. Cele cinci morminte noi, care s-au dezvelit în continuarea celor zece săpate în anul 1952, arată că mormintele par să fie dispuse în rînduri. Înafară

de ritul de înmormântare, caracterizat prin depunerea cenușei și oaselor calcinate în groapa în care s-a efectuat incinerarea, s-au observat anul acesta și morminte cu urne, la care locul de ardere nu este identic cu locul înmormântării. Prin ritul de incinerare și prin inventarul lor comun, caracterizat prin fibule cu picior îndoit, mormintele de la Morești împreună cu cele de la Lechința se leagă de cimitirul de la Poenești, făcând abstracție de anumite elemente locale variabile și nu pot fi atribuite decât populației băștinașe, deoarece sarmații sau alte populații la care ne-am putea gândi practicau exclusiv inhumarea.

7—8. În raportul anului 1952 s-au deosebit două faze, aparținând primelor secole de la începuturile îndepărtate ale feudalismului, din secolul al IV-lea pînă la începutul

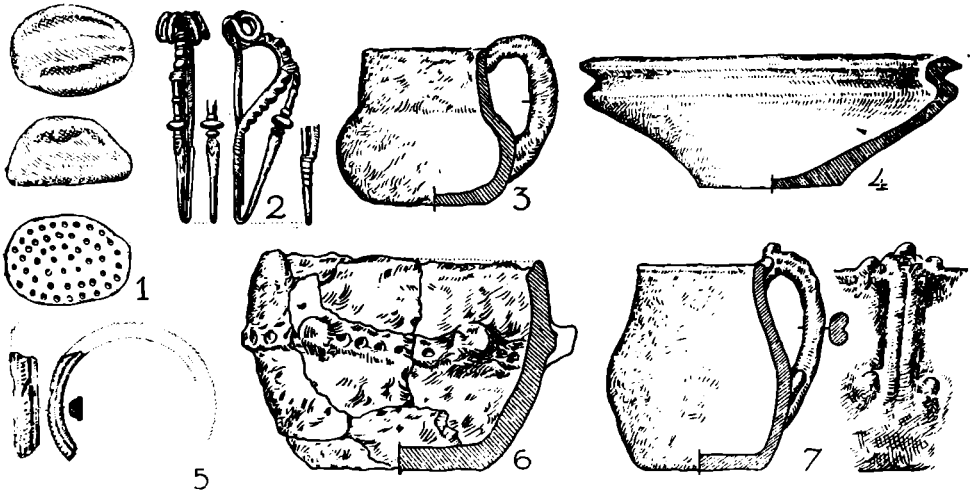

Fig. 8. — Obiecte din epoca dacică (sec. III—II î.e.n.).

secolului al VII-lea sau, eventual mai precis, pînă la sfîrșitul secolului al VI-lea e. n. Împărțirea aceasta pare să fie prea tranșantă și schematică, încît este mai just să privim deocamdată cele două faze ca o unitate, cuprinzînd însă din punct de vedere cronologic același interval de timp. Nu se modifică deci durata celor două faze, ci se renunță doar la unele criterii distinctive, care, la o examinare mai aprofundată nu sprijină construirea unei scheme cronologice prea detaliate. Elementele înfățișate la cele două epoci ca trăsături specifice rămîn însă valabile pentru complexul arheologic privit ca o unitate. Faza aceasta corespunde celei mai intense locuiri a așezării după cum rezultă din numărul bordeielor cu ceramică cenușie în raport cu cele care aparțin altor epoci. Mărimea lor diferă; în medie, laturile bordeielor ușor înădite măsoară 3—4 m. Pe două laturi opuse acoperișul era susținut de cîte 3 pari, la forme mai mici ajungea și numai cîte un stîlp. Nu s-a confirmat deci deosebirea cronologică făcută între bordeie mai spațioase, cu un plan mai regulat, și altele mai mici și mai puțin simetrice. O problemă nerezolvată continuă s-o constituie lipsa vetrelor din interiorul sau din apropierea bordeielor. Cel mai frecvent inventar al bordeielor, înafară de ceramică, îl formează greutățile de țesut (fig. 2; 11) și fragmentele de rîșnițe, indicînd practicarea agriculturii și prelucrarea produselor, preocupări principale ale acestei epoci. La dispozitivul arcului fibulei de la figura 4; 1, s-au păstrat cîteva fibre ale țesăturii, în care a fost prinsă fibula, iar pe patina

unui buton de bronz din cimitir se mai observă amprentele pinzei de cînepă, fenomen care atestă și țesutul în această vreme. Despre speciile animalelor crescute în vremea aceea, ne informează conținutul bordeiului cu schelete de animale, chiar dacă nu este lămurit încă scopul pentru care ele au fost depuse în bordeiul respectiv. S-au crescut cai și bovine de o statură mică, precum și oi, capre și porci. Pe baza materialului osteologic de la Morești trebuie presupusă, contrar părerii curente, existența bivolilor în regiunea carpato-danubiană, probabil încă înainte de venirea avarilor. Sînt atestați de asemenea ciinele și gîsca, iar dintre animalele sălbatice cerbul, lupul și iepurele. Oile se tund cu foarfeci de fier, la care cele două tășuri sînt legate printr-un arc (fig. 2; 1). Acestea sînt folosite și pentru tăierea părului la oameni. Din uneltele găsite sau puse în morminte, un topor, o cuțitoaie de fier și o cute de ascuțit (fig. 2; 4, 7, 8), reiese importanța lemnăritului practicat la construirea pereților și ai acoperișului bordeielor. Deosebit de numeros reprezentate sînt produsele ceramice. Meșterii olari ard vasele în cuptoare închise și astfel ele primesc culoarea lor specifică cenușie. Ele continuă unele tradiții locale ale ceramicii romane, ca de pildă acele chiupuri mari ornamentate cu benzi ondulate sau orizontale, anumite profile de buze sau reieșirea suprafeței vaselor cu dungi paralele și dese. Produsele mai fine, de o execuție tehnică superioară sînt împodobite cu ornamente lustruite și imită vase din alte materii, ca de pildă pahare de sticlă (fig. 7; 2). Haina bărbaților este încinsă cu o centură, prinsă cu o cataramă. Ei sînt înarmați cu săbii scurte ușor curbate, cu un singur tăiș și cu arcuri, purtînd în tolbă săgeți de vînătoare cu vîrfuri mari romboidale și altele, de luptă, cu vîrfurile mai mici și cu trei muchii. Haina femeilor este prinsă cu fibule de bronz și de argint și ele poartă, ca podoabe, coliere de mărgele, cercei de argint cu cuburi ornamentale, brățări și inele, iar părul și-l prind ca și bărbații cu piepteni frumos ornamentați. Obiectele de metal arată dezvoltarea și nivelul înalt al prelucrării metalelor, atît a făurarilor de arme cît și a argintarilor. Deosebit de importante pentru problema etnică a așezării sînt două fibule de tip ant, din secolul al VI-lea e. n., ornamentate cu cerculețe (fig. 4; 1). Într-o fază mai timpurie morții se înhumează în apropierea bordeielor, în interiorul așezării, pe urmă se trece la înființarea unui cimitir în imediata apropiere a liniei interioare de fortificație, unde mormintele eșalonate în rînduri sînt grupate eventual după familii. Morții privesc spre răsărit și vasele ce conțineau hrană arată ca și orientarea mormintelor credința într-o viață după moarte. Existența meseriașilor rezultă din uneltele care se pun în morminte, indicînd prin aceasta ocupația lor principală. Așezarea este puternic fortificată printr-o incintă compusă din trei linii de valuri și șanțuri la care au lucrat locuitorii așezării și desigur și mai mult populația din împrejurimi, care, în caz de pericol, se adăpostea, eventual împreună cu turmele lor, în interiorul fortificațiilor. Dimensiunile considerabile ale întăriturilor care sileau pe atacatori să treacă peste două pînă la trei linii de apărare, și să urce 9—10 m. pe pantă piezîș de 45—60° din fundul șanțului pînă în vîrfurile valului, permiteau concentrarea chiar a unui număr redus de apărători în punctele atacate cele mai periclitate. Îmbinînd observațiile făcute în interiorul așezării, la cimitir și la fortificații, vedem deci cum se adîncesc culorile tabloului vieții de la Morești în primele secole de la începuturile îndepărtate ale feudalismului.

9. Pentru nivelul arheologic indicat prin vetrele de foc situate deasupra bordeielor cu ceramică cenușie, fiind deci ulterioare lor, săpăturile din 1953 n-au adus observații noi. Va trebui să se țină seamă însă la săpăturile viitoare de recente descoperiri din Moldova ale culturii Romen-Borșevo pentru care există anumite afinități în materialul de la Morești și care din punct de vedere cronologic s-ar încadra tocmai în această fază.

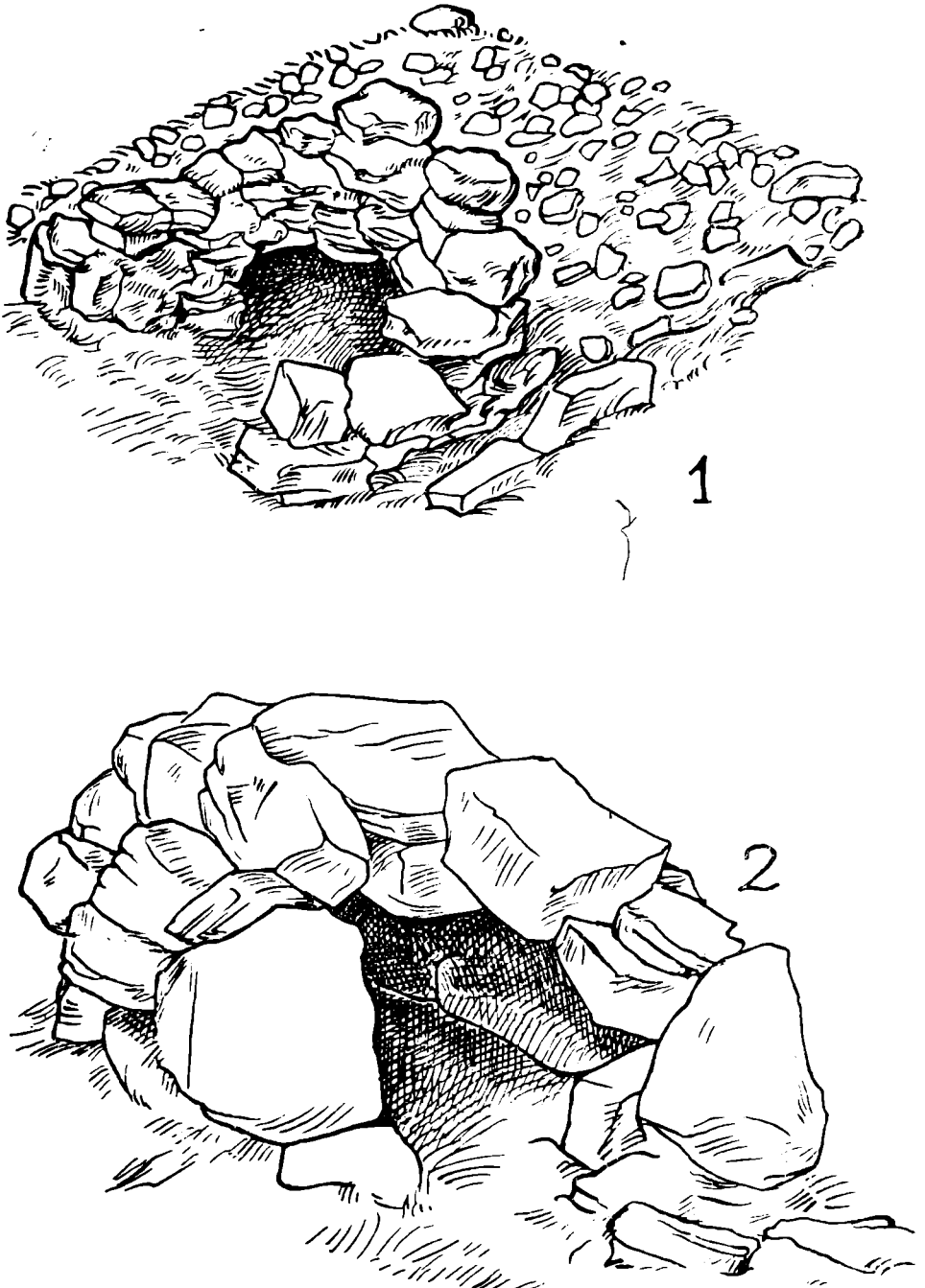

Fig. 9. — Cuptoare din bordeie slave târzii.

10. Numărul locuințelor slave tîrzii la Morești s-a ridicat în urma săpăturilor din acest an, în mod considerabil. Așezarea slavă tîrzie cuprinde un teritoriu destul de întins de la capătul de vest al liniei de mijloc pînă la platoul ce se găsește dincolo de prima linie de întărituri și include de la sine înțeles și terenul de pe Podei. După cît s-a observat pînă acum, locuințele slave sînt situate la intervale mai mari decît cele cu ceramică cenușie. Cîteodată se observă urmele stîlpilor care susțineau acoperișul însă mai rar și numai la locuințele mai mici cu cîte un singur stîlp pe două laturi opuse. La bordeiele mai mari se poate emite ipoteza că scheletul de lemn

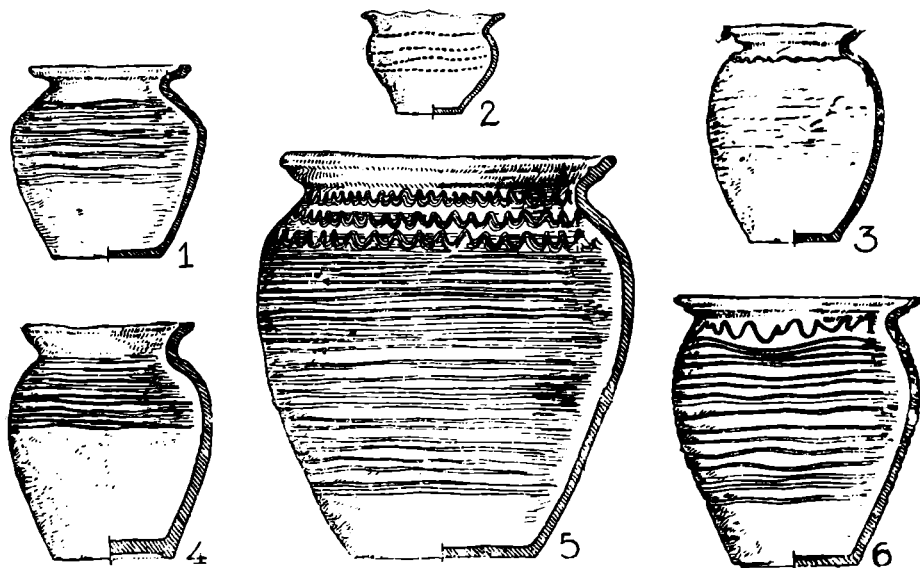
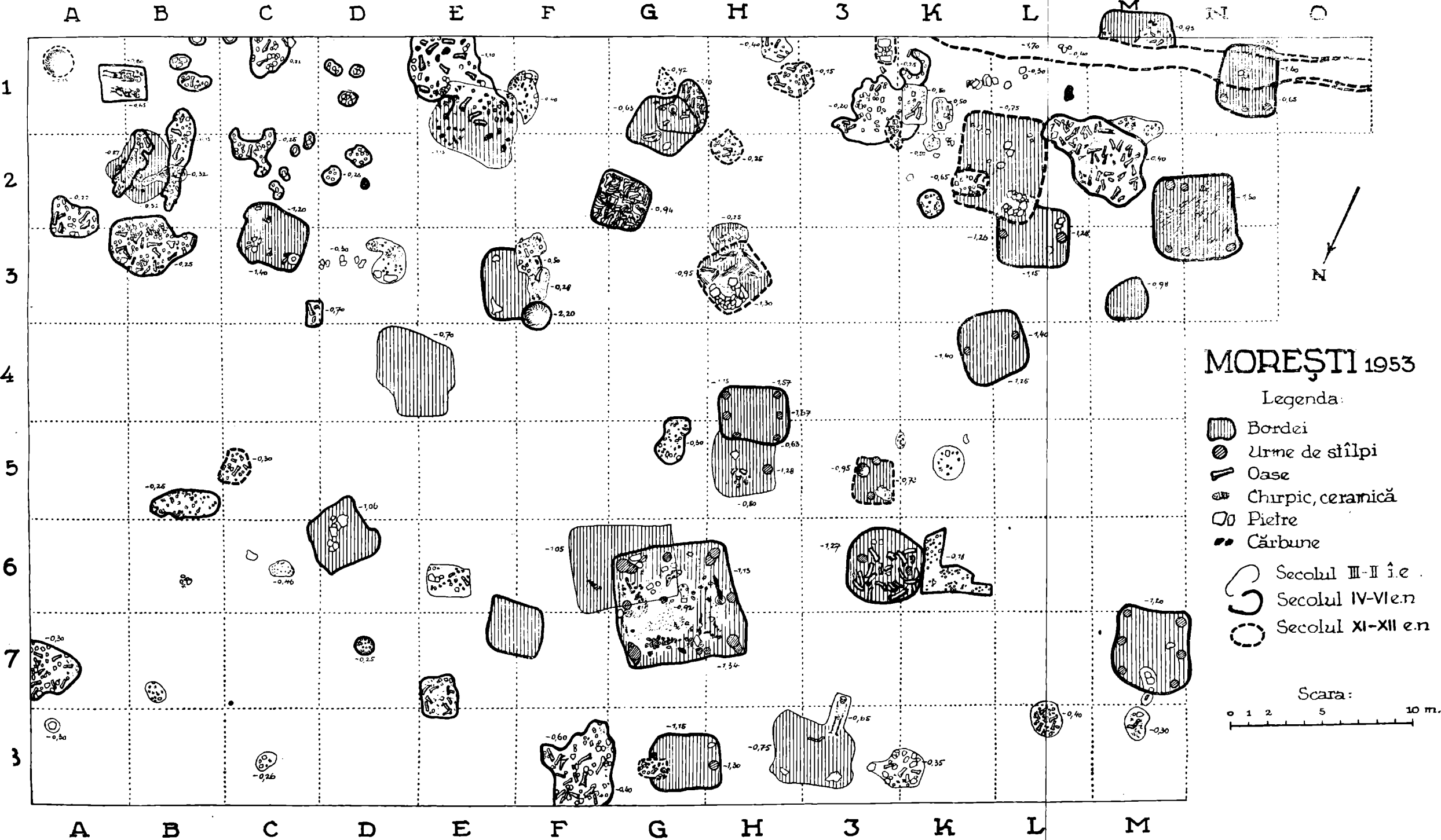
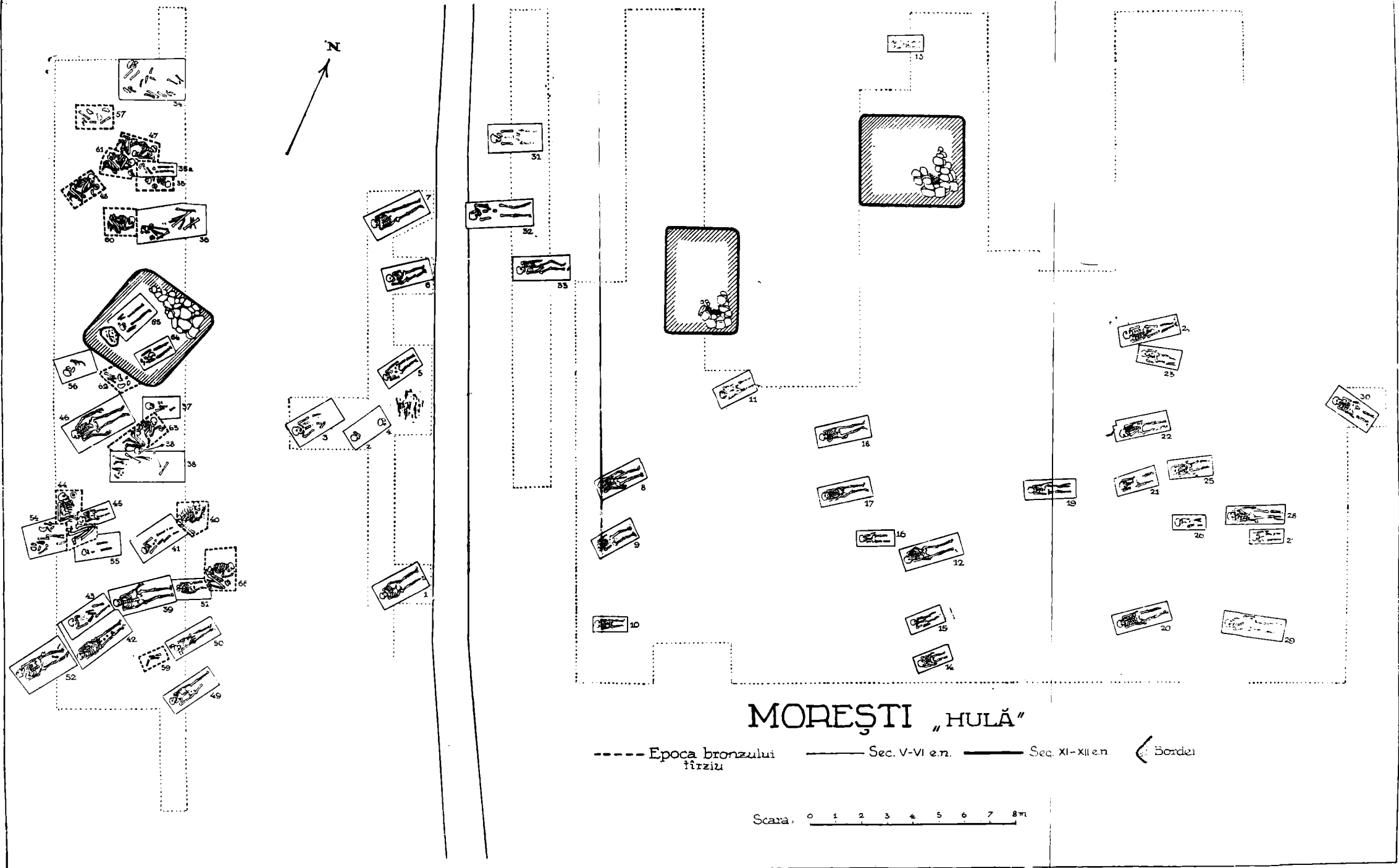

Fig. 10. — Ceramică slavă (sec. XI–XII).

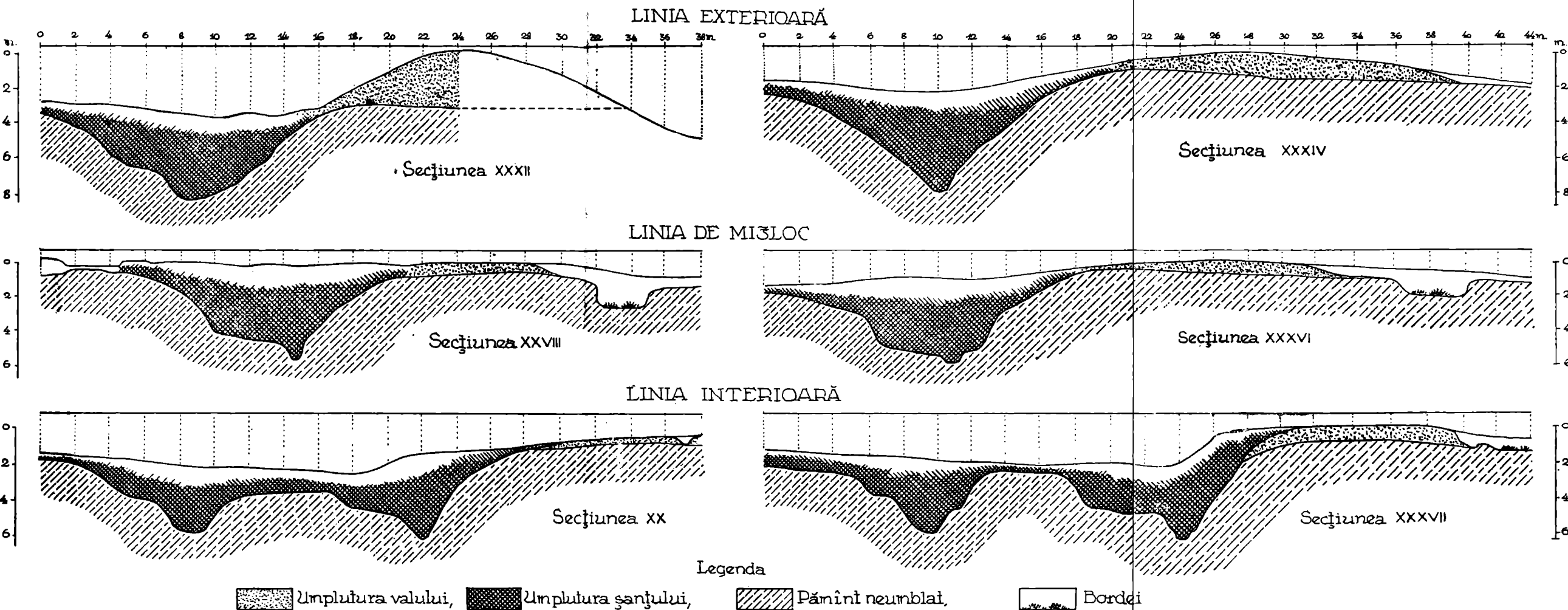
a fost așezat jos pe un cadru care corespundea pătratului bordeiului, fără ca să se mai adîncească stîlpii de colț, prin gropi în pămînt. La un bordei s-a observat, pe marginea pereților, dungi negre de pămînt, care ar putea fi interpretate eventual în acest sens, dar o dovadă a acestei presupuneri nu s-a găsit nici în singurul caz în care s-au păstrat chiar birnele întregi carbonizate. Pe podeaua bordeielor s-a găsit de două ori cenușă de trestie provenind eventual, de la acoperișul ars. Mărima bordeielor variază de la forme mai mici de $1,80 \times 2,35$ m, unde încăpea cu greu un singur om, întinzîndu-se diagonal între vatra de foc și o groapă de provizii, pînă la locuințe mai spațioase, cu dimensiuni de $4 \times 4,60$ m. Un tip aparte, încă neverificat, îl constituie eventual cu un bordei mare cu coridor lung de intrare, din care s-a săpat numai o latură. Spre deosebire de bordeiele cu ceramică cenușie, în cele slave tîrzii nu lipsește niciodată o instalație pentru aprinderea focului. La locuințele mai mici aceasta este o simplă vatră deschisă, pe cîtă vreme în bordeiele mari ea are forma unui cuptor propriu zis. În deosebi, construcțiile din cele trei bordeie de pe Hulă se disting prin masivitatea lor (fig. 9; 2). La ele se folosesc pentru zidirea cuptorului blocuri mari de piatră spre deosebire de cuptoarele de pe « Podei », unde acestea sînt clădite numai din piatră de rîu. Într-un caz cuptorul este înconjurat de un padiment rectangular. Anul acesta s-a putut lămuri și rostul unor pavaje care se află

Pl. II. — Podei. Suprafața săpată în 1953, din interiorul așezării.

Pl. III. — Cimitirul de pe Hulă.

Pl. IV. — Secțiuni prin întăriturile de la Morești.

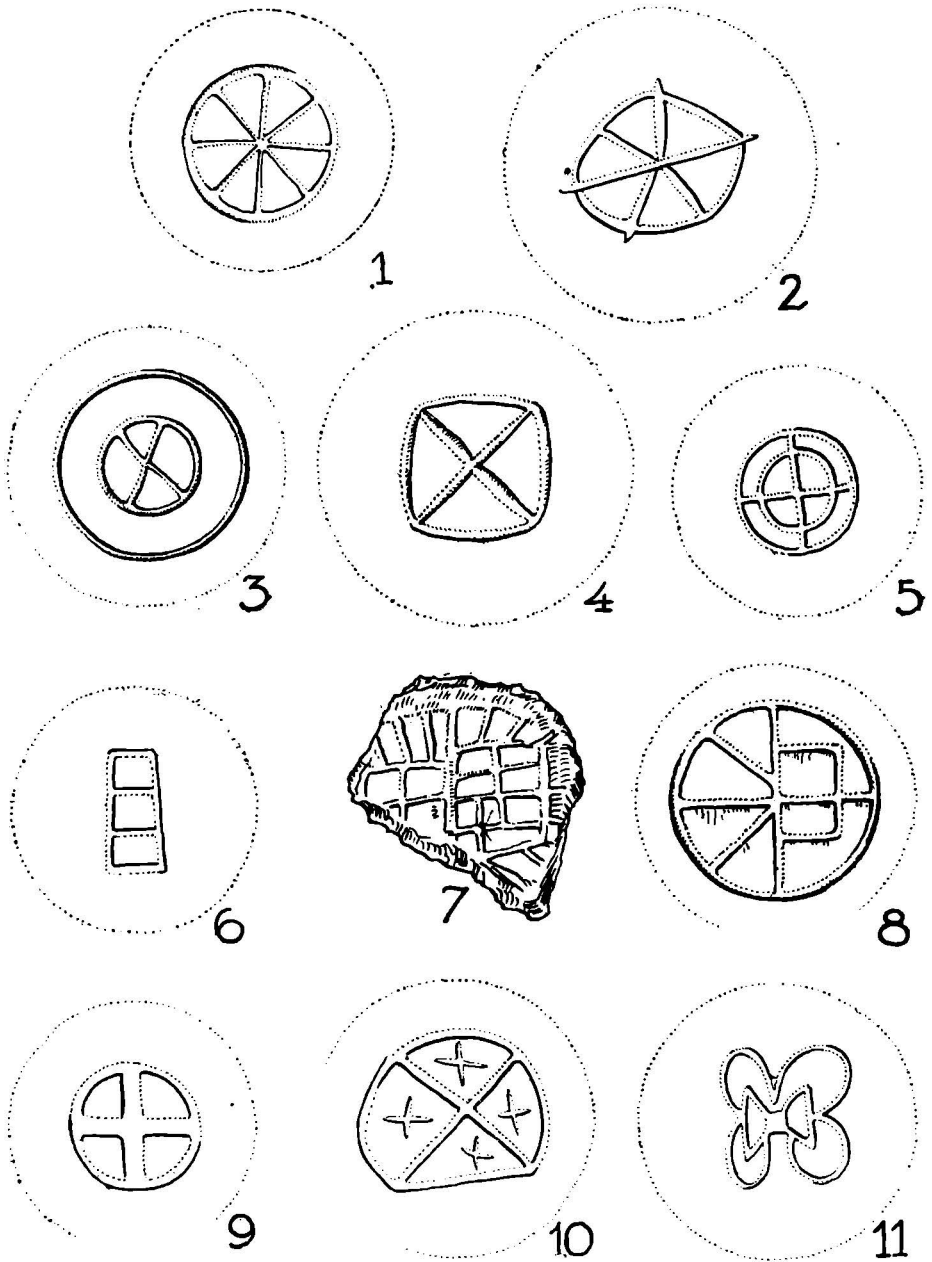

Fig. 11. — Mărci de olari ale ceramicii slave târzii.

pe pământul galben neumblat, cât și deasupra umpluturii bordeielor slave tîrzii, arătînd prin poziția lor că sînt ulterioare acestora. Crăpăturile fine și subțiri ale pietrelor, produse sub influența focului dovedesc întrebuițarea lor ca vetre, făcînd parte din locuințe la suprafață. Astfel faza slavă tîrzie ar trebui de fapt defalcată după numărul nivelurilor arheologice în două: cel al bordeielor și cel al locuințelor de suprafață. Deocamdată scindarea aceasta nu se oglindește într-o măsură satisfăcătoare și în cultura materială, în deosebi în ceramică (fig. 10). În general, materialul este destul de evoluat, după cum arată buzele puternic profilate ale vaselor-borcane. Acestea au forma obișnuită, de înălțime mijlocie, dar uneori își dublează proporțiile pînă la 0,30 m înălțime (fig. 10; 5). Neobișnuită este o ceașcă cu buza ondulată și ornamentată cu rînduri de pătrățele stampilate (fig. 10; 2). Amforele slave, o formă bine atestată de la Dunărea de Jos și din Ucraina, nu sînt documentate pînă în prezent în Transilvania. Conținutul bordeiului mic formează un complex bine definit, care în urma cantității mari de ceramică ornamentată cu alveole și cu rînduri de pătrățele stampilate, poate fi datat în secolul al XI-lea. S-a mărit numărul diferitelor mărci de olar (fig. 11) care se deosebesc prin desenul lor, destul de mult de cele de la Garvăn-Dinogetia. Ele reprezintă de obicei motive derivate din ornamentul cercului, încadrînd o cruce, dar există și mărci destul de complicate cu un desen specific. În general, clasificarea făcută pentru Transilvania a ceramicii slave rămîne valabilă în privința elementelor caracteristice stabilite pentru secolele XI și XII. Doar în ce privește benzile orizontale sau ondulate, se pare că durata lor cuprinde un interval de timp mai lung. Întrebuițarea unui obiect trifurcat lucrat din corn de cerb, nu este încă stabilită (fig. 5; 3). Asemenea obiecte sînt cunoscute la avari, dar continuă să fie folosite, ca și al nostru, pînă în epoca slavă tîrzie. Ele au fost interpretate ca solnițe, ca recipiente pentru alife sau mai convingător ca tuburi de la harnașamentul cailor, folosite la încrucișarea curelelor. Piesa cea mai lămuritoare pentru documentarea legăturilor cu răsăritul este un lacăt de bronz în formă de ciine, găsit chiar în coridorul de intrare al presupusului bordei mare (fig. 4; 2). El are o analogie aproape perfectă la Garvăn-Dinogetia și ambele piese, produse ale bulgarilor de pe Volga¹, n-au putut să ajungă în regiunile noastre decît prin intermediul Rusiei chievene. Fiind dată poziția geografică mai avantajoasă de la gurile Dunării, la Garvăn-Dinogetia se manifestă raporturi mai intense și mai strînse cu meșteșugurile înfloritoare din orașele rusești, dar lacătul de la Morești arată că aceste relații se întindeau chiar pînă în interiorul arcului carpatic, în Transilvania. El sprijină de asemenea paralelizarea cronologică și arheologică a ultimelor două niveluri de la Garvăn cu faza slavă tîrzie de la Morești care datează aproximativ din secolul al XI-lea și de la începutul secolului al XII-lea.

IV. Pentru a încadra așezarea de la Morești în mediul înconjurător din valea Mureșului și pentru a urmări problemele ridicate de această așezare pe un plan mai larg s-au efectuat unele sondaje și recunoașteri pe teren și în alte localități. Asemenea cercetări care ar trebui continuate și în alte puncte, s-au făcut la Cipău, Alba-Iulia și Blandiana.

CIPĂU, RAIONUL LUDUȘ

Sondajele s-au efectuat între 21 iulie—1 august pe locul numit « Gîrle » situat pe marginea nord-vestică a actualei cariere de pietriș. Cariera de pietriș de pe Gîrle, înaintînd acum în direcția nord-vest a distrus o bună parte a așezării de la

¹) A. V. Arțihovski, *Vedenie v arheologiu*, Moscova, 1947, p. 165.

Cipău, fapt care rezultă pe lângă altele din descoperirea întâmplătoare în august 1952 a unui complex de vase care se găsesc acum la Muzeul din Cluj. Acestea au constituit primul indiciu sigur asupra așezării de la Cipău.

S-au efectuat patru sondaje: *S/1*, *S/2*, *S/3* și casețele *A* și *B*. Stratigrafia în toate locurile unde s-au făcut sondaje, se prezintă în mod unitar. S-a constatat un singur strat de cultură, gros de 0,50—0,60 m, de culoare neagră închisă, care începe imediat sub solul vegetal. După el urmează un strat lutos steril care se suprapune peste stratul gros de pietriș, care formează materialul de exploatat al carierei.

În cuprinsul suprafeței *S/2* precum și în cel al caseței *B* a apărut un bordei de formă aproximativ circulară (diametrul 3,60 pe 3,90 m), adâncit cu 0,95 m față

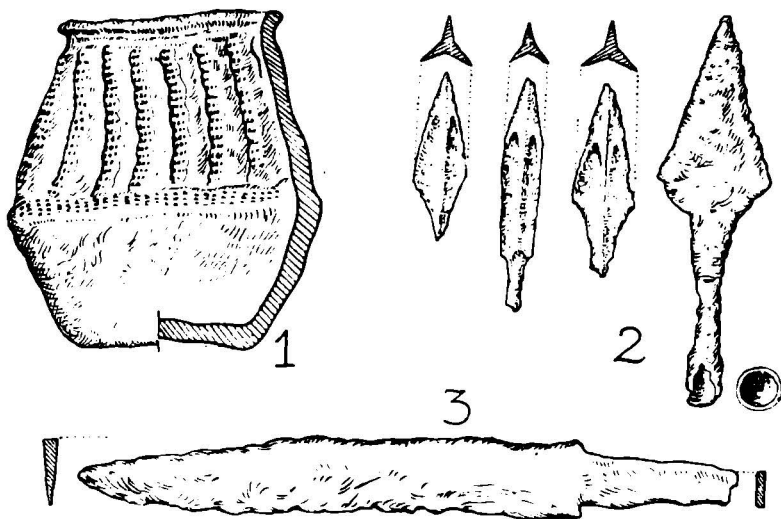

Fig. 12. — Descoperiri din cimitirul de la Cipău.

de suprafața actuală a terenului și cu 0,40—0,45 m față de nivelul pe care călcau locuitorii lui. Avînd o podea bine lutuită și fățuită, bordeiul prezintă patrusprezece găuri de pari, groși de 0,15—0,20 m, care înconjoară podeaua la intervale relativ egale. Intrarea, situată în partea de nord, este indicată de o treaptă de pămînt galben bine presat, mai înaltă decît podeaua cu 0,20 m și flancată de două găuri de pari, cea din stînga cu diametrul mai mare, fapt care presupune un par mai gros de care era legată ușa bordeiului, împletită din nuiele sau trestie. Nu s-au constatat la suprafața bordeiului cotloane sau vetre de foc, iar inventarul bordeiului este destul de sărăcăcios. Resturile arheologice arată că bordeiul era acoperit cu paie sau trestie, pereții lui erau construiți din nuiele împletite pe după pari și căptușiți în exterior cu pămînt galben pînă la o înălțime de circa 0,20—0,25 m, față de suprafața nivelului antic.

Pe dîlma de la îngrășătoria de porci Iernut, lucrările de exploatare a carierei de nisip au secționat o serie de morminte de înhumatie care aparțin așezării de pe «Gîrle». Au fost scoase la lumină cîteva schelete de oameni adulți, orientate în direcția est-vest. Obiectele de inventar ale mormintelor sînt identice în parte cu cele de la Morești: vîrfuri de săgeți cu trei tășuri sau cu lamă plată romboidală,

lame de cuțit din fier, precum și o ceașcă cenușie cu ornamente stampilate (fig. 12). Elementele de inventar, în speță vîrfurile de săgeți, care își găsesc analogii în cimitirul de la Căpușul Mare Lechința de Mureș și Morești, precum și ceașca cu decor stampilat, pledează pentru datarea cimitirului în secolele V—VI e.n.

Ceramica din conținutul bordeiului și lin celelalte suprafețe săpate corespunde celei cenușii de la Morești și trebuie datată făcînd abstracție de unele fragmente din epoca societății primitive în secolele V—VI. Această datare o sprijină și cimitirul contemporan învecinat, de la îngrășătoia de porci. Nu s-a constatat însă în cușul sondajelor materialul scos în mod incidental înaintea și după terminarea săpăturilor. Acesta reprezintă un complex interesant de ceramică roșie, grosolană, lucrată cu mîna și de ceramică fină cenușie, aparținînd aproximativ secolului al IV-lea. Tot pentru această fază este atestat un mormînt de incinerare cu urnă care trebuie paralelizat cu mormintele asemănătoare de la Lechința și Morești.

Întregul material arheologic pledează pentru atribuirea așezării de pe Girle populației băstinașe care s-a dezvoltat în formele ei de viață tradițională. Încadrarea cronologică a așezării nefortificate de pe Girle rezultă din materialul sondajelor și din cel descoperit întîmplător. Pentru secolul al IV-lea dispunem de complexul specific de ceramică amintit, completat de mormîntul de incinerare, iar locuirea în secolul al VI-lea o documentază bordeiul săpat, cimitirul de inhumație și o agrafă-cataramă de argint, care s-a găsit întîmplător pe terenul săpăturii după încheierea acesteia. Nu poate încăpea însă vreo îndoială că locuirea așezării continuă și în secolul intermediar, al cincilea, chiar dacă transformarea ritului de înmormîntare ar putea indica două faze deosebite de locuire.

ALBA-IULIA, RAIONUL ALBA

Conform planului de lucru al șantierului, au fost programate la Alba Iulia, în Cetate cîteva sondaje, cu scopul de a identifica urme ale culturii materiale slave pe locul vechii cetăți Bălgrad, precum și pentru a furniza date concrete asupra situației stratigrafice din interiorul cetății.

Lămurirea acestor probleme s-a încercat prin trei sondaje ($A = 20 \times 1,50 \times 2,25$ m; $B = 6 \times 1,50 \times 3,25$ m; $C = 5 \times 1,30 \times 2,40$ m), două (A și B) efectuate de-a lungul laturii nordice a catedralei celei vechi, iar al treilea (C) în fața monumentului «Custozza» din parcul cetății. Lucrările au durat 11 zile, de la 20 august pînă la 1 septembrie.

Depunerile arheologice în cetatea de la Alba-Iulia, așa după cum rezultă din profilul secțiunilor A și B (în secțiunea C pămîntul este răvășit pînă la 2,50 m adîncime), formează două straturi groase de cultură, măsurînd în total 2,30—3,20 m care se intercalează între pămîntul virgin și solul vegetal. Cel mai vechi strat de cultură, gros de 1,20—1,50 m și în mare parte răvășit, aparține epocii stăpînirii romane și se caracterizează printr-un bogat inventar, atît ceramic cît și de altă natură. Menționăm cît în interiorul stratului roman, înafară de ceramica romană provincială și de cea din epoca priefudală, ajunsă aici datorită răvășirii stratului, s-au găsit fragmente de cărămizi stampilate, olane, o fibulă, precum și doi denari unul de la Septimiu Sever din anii 198—201 (Coh², IV, 25/205) și celălalt de la Iulia Doamna, soția lui.

Deasupra stratului roman, în care au mai rămas urme de locuințe care nu au fost răvășite în epoca feudală și modernă, se întinde stratul priefudal care are o grosime ce variază între 40—50 cm. El este atît de puternic răscolit încît limitele sale sînt greu de precizat. Datorită deranjării straturilor, materialul ceramic priefudal

tîrziu apare împreună cu cel roman, neputîndu-se categorisi după criteriile stratigrafice. Multe cioburi prefeudale tîrzii poartă toate caracteristicile ceramicii de factură slavă din Transilvania din secolele XI—XII, la care se mai adaugă și 2 funduri de vase cu mărci de olar. Alte numeroase fragmente ceramice se încadrează

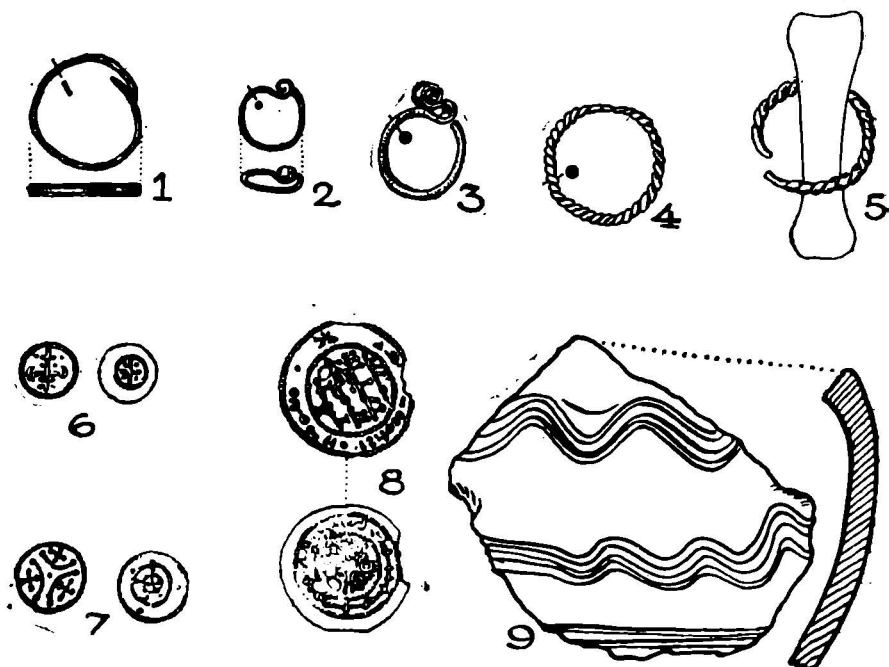

Fig. 13. — Alba-Iulia. 1—5. Inele de păr și de deget din bronz și argint; 6—8. Monede ungurești; 9. Ceramica slavă.

după profilul buzei, compoziția pasteii și lipsa decorului la începutul epocii feudale propriu zise. Sondajele au arătat că în interiorul cetății săpături pentru cercetarea începuturilor îndepărtate ale feudalismului reușesc mai greu, din cauza răvășirii generale a unui teren prea întins și în urma construirii cetății actuale din secolul al XVIII-lea. Cercetările ar fi mult ușurate, dacă s-ar sesiza undeva, eventual în afara cetății, o porțiune de teren cu straturi nederanjate.

În cadrul secțiunii *A* la o distanță de 10,50 m de zidul nordic al catedralei celei vechi, s-au descoperit 26 de morminte de înhumatie, provenite din cimitirul de mai mare întindere, așezat în jurul bisericii. Inventarul găsit într-unele dintre aceste morminte constă din inele de tîmplă din bronz, inele împletite și late confecționate din bronz sau argint, documentînd factura slavă a podoabelor acestei epoci în Transilvania (fig. 13; 1—5). Pe baza celor cinci monede,¹ găsite în gura scheletelor și care se datează în intervalul de timp de la Coloman (1095—1114) pînă la Andrei al II-lea (1205—1235), cimitirul se datează cu precădere în secolul al XII-lea e. n.

¹ Réthy, CNH, I, nr. 54, 75, 101—102, 133, 164. Cea mai interesantă dintre acestea este moneda lui Ștefan al IV-lea (1162—1163), imitînd tipul monedelor arabe, după cum se presupune sub influența monetarilor ismaeliți care au lucrat la monetăria ungară.

În afară de acest cimitir, se mai cunosc la Alba-Iulia alte două necropole, și anume una spre est de cetate, în ruinele băii romane, și a doua la nord de cetate în dreapta drumului ce duce spre Zlatna. Inventarul acestora pare să fie ceva mai timpuriu, datînd din secolul al XI-lea și poziția lor, nelegată de o biserică, indică eventual, spre deosebire de cea din cetate, o populație încă necreștină. Poziția și datarea celor trei cimitire sprijină eventual părerea acelor care plasează înființarea centrului ecleziastic, nu însă și a celui politic, de la Alba-Iulia și construirea primei catedrale abia către sfîrșitul secolului al XI-lea și nu la începutul lui. Aceasta sub rezerva ca partea mai veche a acestui cimitir să nu se afle sub clădirea catedralei actuale.

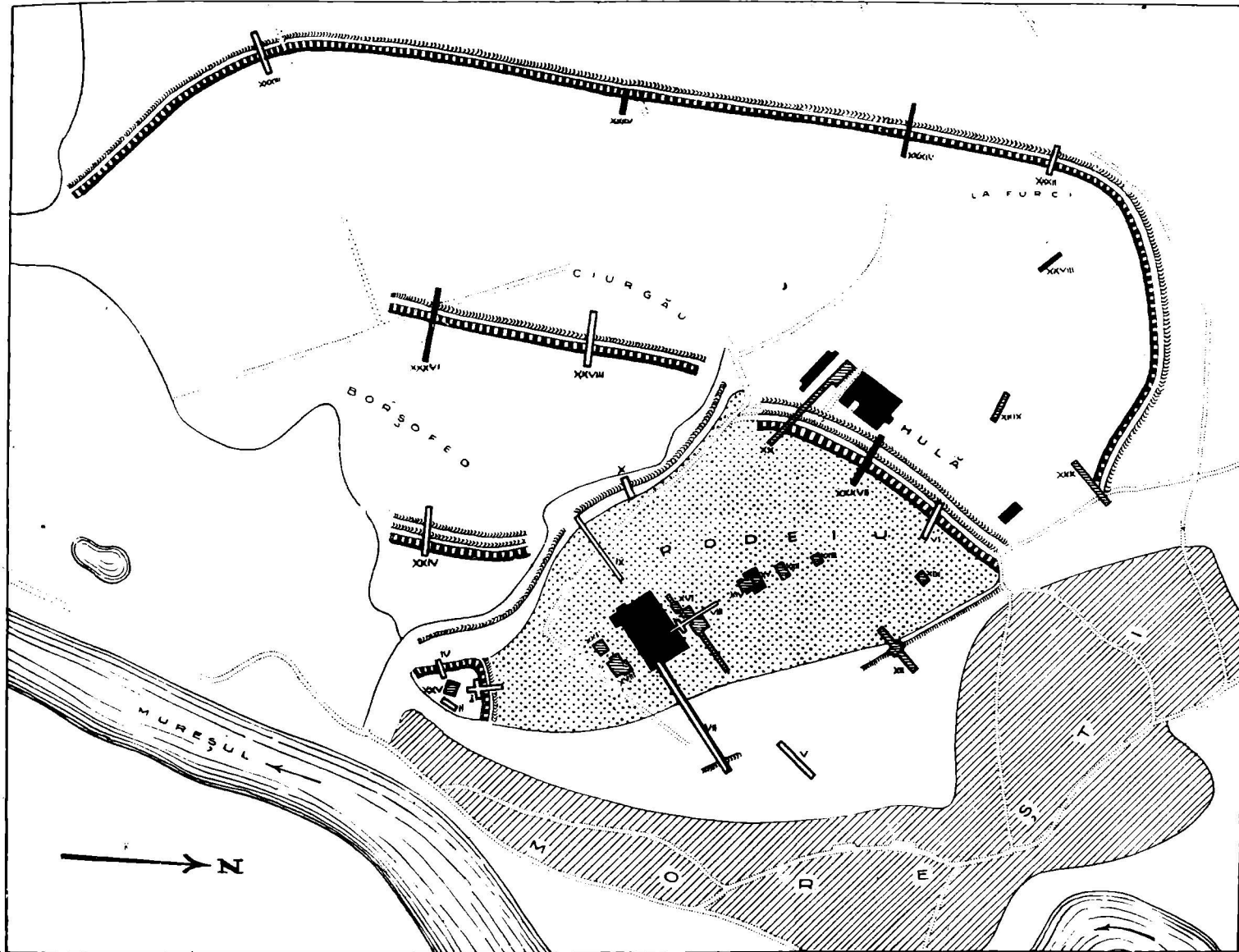
Cu ocazia unei recunoașteri, s-a identificat la Drîmbar o mare așezare fortificată, datînd din epoca « hallstattiană ».

BLANDIANA, RAIONUL ORĂȘTIE

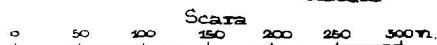
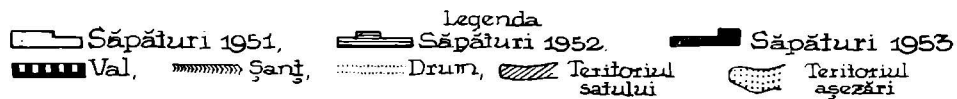
La 12 iulie s-a făcut o recunoaștere pentru a cerceta posibilitățile executării unor sondaje în jurul acestei localități. Cu această ocazie s-a constatat că platoul Țeligrad este în cea mai mare parte plantat cu vii, iar în jurul brodului, lângă malul Mureșului unde a apărut complexul cunoscut al vaselor slave, erau culturi de porumb care ar fi permis efectuarea sondajelor abia după recoltarea lui, în luna octombrie. Cu această ocazie s-a observat, în malul drept al Mureșului, și o vatră de pietre cu ceramică slavă pe ea.

În schimb, s-a urmărit, deasupra comunei, un val, care a mai fost semnalat și care se întinde pe dealuri, de-a lungul Mureșului, mai întîi în direcția est și ocolește pe urmă spre nord, formînd, după spusele localnicilor, cea mai scurtă legătură între Blandiana și Zlatna. Ridicătura de pămînt poartă numele de « drum roman » și are înălțimea de 1—2 m, la baza ei avînd o lățime de 9—11 m. Traseul valului s-a putut urmări pe o distanță de circa 5 km, pierzîndu-se apoi urmele lui în tufișurile unei păduri tăiate. Ductul lui este prin mijlocul pantei, evitînd ascensiuni sau coborîri prea violente, pînă în vîrfurile dealurilor sau în fundul văilor, astfel încît pentru o linie defensivă nu pare să ocupe poziția cea mai avantajoasă. Identificarea valului este posibilă și mult ușurată prin umplutura roșie de pămînt ars care se observă pe toată întinderea lui, fără a putea preciza, deocamdată, dacă roșirea s-a produs în mod intenționat cu ocazia construirii lui sau dacă ea este o consecință a distrugerii și incendierii lui.

În privința rostului și datării acestei linii, se pot formula diferite presupuneri. Umplutură asemănătoare de arsură roșie se cunoaște din epoca « hallstattiană », de exemplu la valul așezării de la Gilău, raionul Cluj, din epoca dacică, în valul din jurul cetății de la Costești și la « Troianul » de lângă Cioclovina Ponorici, iar din epoca slavă, la Cetatea de la Morești. O poziție vădit strategică ca linie înaintată de apărare între valea Mureșului și a Ampoiului, în vederea asigurării așezărilor de pe teritoriul Alba-Iuliei de astăzi (a dacicului Apulum sau a Bălgradului slav) nu este evidentă deoarece diferitele văi intermediare, transversale, ca de exemplu cea a pîriului Vințului, oferă obstacole destul de importante împotriva unui atac care ar fi venit din regiunea dealurilor dinspre vest asupra Albei-Iulia. Am putea să ne gîndim și la o linie de comunicație între centrul aurifer de la Ampelum (Zlatna) și presupusul port al Mureșului la Blandiana, dacă ar fi atestată în Dacia o tehnică asemănătoare, folosită la construirea drumurilor romane. De asemenea valul ar putea să indice o linie de frontieră pentru delimitarea teritoriului unui trib dacic, eventual al apulilor, ori ar trebui încadrat în epoca slavă și pus în legătură cu tri-

MOREȘTI

Pl. I. — Schiță topografică a așezării fortificate.

unghiul format de așezările de la Zlato (Zlatna), Țeligrad (Blandiana) și Bălgrad (Alba-Iulia). Urmează să se vadă dacă săpăturile vor reuși să lămurească datarea valului și să confirme una din ipotezele enumerate. În orice caz și valul de la Blandiana face parte din numărul acelor lucrări și linii de pământ încă nelămurite din care se cunosc mai multe în Transilvania și care, dacă s-ar reuși datarea lor, ar aduce completări interesante la interpretarea anumitor epoci.

★

Sondajele efectuate, precum și cercetările din anii trecuți, combinate cu descoperirile mai vechi, delimitează, în valea Mureșului, anumite regiuni de masare a

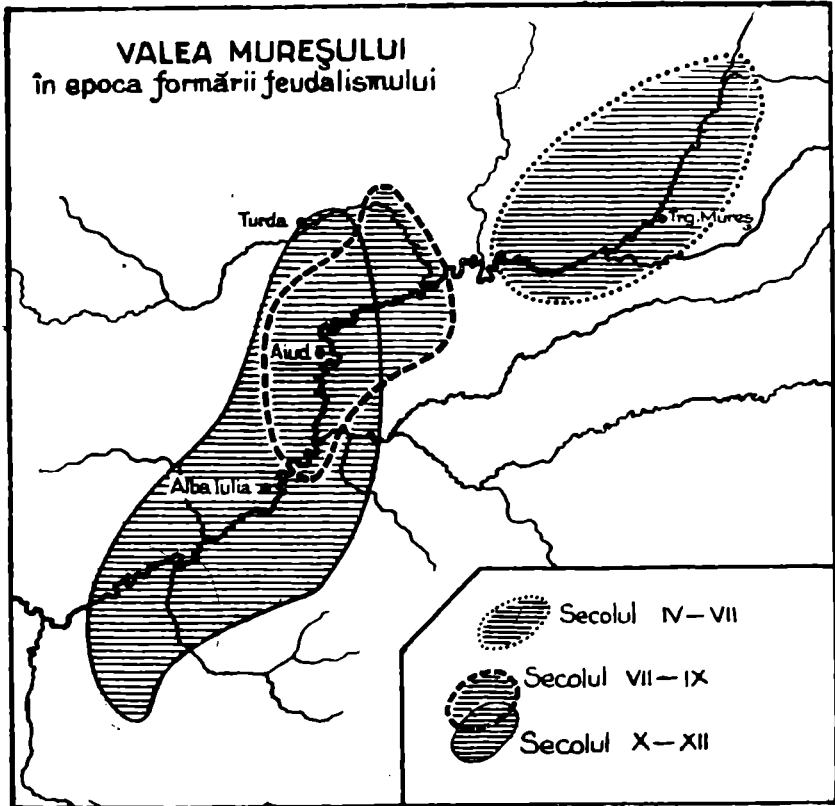

Fig. 14. — Valea Mureșului în epoca începuturilor îndepărtate ale feudalismului.

descoperirilor, care aparțin unei epoci anumite. Harta anexată (fig. 14) încearcă să înfățișeze ariile de răspindire a acestor centre. Zonele stabilite n-au o valabilitate exclusivă în sensul că ar fi posibile și întretăieri, și că în jurul Moreștilor n-ar exista urme slave târzii sau invers, în jurul Albei Iulia urmele materiale corespunzătoare celor de la Morești. În general, fixînd însă pe o hartă toate descoperirile, care aparțin diferitelor epoci, acestea conturează trei focare principale în valea Mureșului, deosebite prin durata lor cronologică și prin întinderea lor teritorială. Cel mai răsăritean și cel mai vechi se întinde de la Lechința și Cipău pînă la Sintana de Mureș și

Dumbrăvioara, avînd ca centru natural Moreștii, care se află în mijlocul acestui teritoriu, fiind așezat la 17 km spre est de Lechința, 15 km spre vest de Sîntana de Mureș și Tg. Mureș, și 8 km spre sud-est de Bandul de Cîmpie. Descoperirile acestei regiuni au legături directe cu teritoriul Uniunii Sovietice, cu grupul de tip Cerniahov și cu cel de tip Martinovka. Populația care a locuit pe Podei apărăta de puternicile linii de fortificații și îngropîndu-și morții în cimitirul din secolele V—VI de pe Hulă, și-a exercitat în aceste secole stăpînirea ei asupra unei regiuni mai întinse din valea Mureșului. Știința sovietică atribuie antichitățile de tip Cerniahov și Martinovka triburilor ante. Legătura acestora cu cultura de tip Romen-Borșevo nu este încă pe deplin lămurită pe teritoriul Uniunii Sovietice. Urmele acestei culturi au fost sesizate în mai multe puncte din Moldova și, probabil, și la Moldovenești în Transilvania, iar la Morești se arată anumite afinități cu acest material (ornamentarea ceramicii roșii lucrate cu mîna, forma de tipsie) care trebuie urmărite încă mai deaproape. Nu este întîmplător, probabil, că în acest centru se manifestă cele mai bogate și concludente urme ale populației băștinașe din Transilvania în secolul al IV-lea, prin cimitirele și mormintele de incinerare de la Lechința, Cipău și Morești, indicînd și existența unor așezări rurale în apropierea acestor puncte, la care se adaugă încă Cristești, unde s-au găsit monede romane care datează pînă la începutul secolului al V-lea.

Al doilea centru din secolele VII—XI este cunoscut pînă în prezent numai din morminte. În acestea se manifestă influența accentuată a unei populații călătorețe, lucru ce nu este surprinzător, deoarece și în alte țări din aria de răspîndire apuseană a slavilor, antichitățile slave apar, în această epocă, în același conax avaroid. Importanța cercului stabilit în Transilvania rezidă în faptul că cu ajutorul lui se pot data unele urme ale culturii materiale într-o epocă din care nu se cunoșteau deloc pînă acum în Transilvania, materiale arheologice, și anume din secolul al VIII-lea (Teiuș) și din secolul al IX-lea (Cîmpia Turzii). Va trebui să se țină seama de asemenea și de legăturile acestui centru cu cultura de tip Romen-Borșevo care se dezvoltă și se manifestă tocmai în timpul acesta.

Al treilea centru se întinde de la Țeligrad de lingă Blandiana și de la Alba-Iulia, Bălgradul de odinioară, pe valea Mureșului în sus pînă la apropierea salinelor de la Turda. Această zonă va avea, probabil, o întindere mai mare, incluzînd și părțile Someșului unde tradiția istorică, păstrată de cronică lui Anonimus, plasează voevodatul lui Gelu, o tradiție sprijinită și de descoperirea la Cluj a cimitirului maghiar de la începutul secolului al X-lea. Ceramica de la Țeligrad-Blandiana, toponimicul Bălgrad, luptele care le-a dus Ștefan I, probabil împotriva acestui centru, în jurul anului 1000, amintirea castrului și salinelor de la Turda din anul 1075, cea mai veche atestare documentară a unei localități din Transilvania feudală — ne arată că începutul formării și manifestării acestui cerc trebuie presupus cel puțin în secolul al X-lea admițîndu-se că originile lui sînt și mai vechi, fără să existe însă posibilitatea să le dovedim deocamdată pe cale arheologică. Din elementele lui arheologice caracteristice pentru secolul al XI-lea fac parte ceramica slavă, ornamentată cu alveole (Ciugud, Alba-Iulia, Sebeș, Petrești, Beșineu, Moldovenești) și cimitirele cu podoabe de factură slavă, în care se manifestă și elemente maghiare, indicînd că la sfîrșitul secolului al XI-lea acest centru a ajuns sub stăpînirea regatului ungar, formînd una dintre părțile constitutive ale voievodatului transilvănean, înființat în urma întăririi raporturilor feudale în Transilvania.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В МОРЕШТИ

(Район Тыргу-Муреш, Венгерская автономная область)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Кампания археологических раскопок 1953 г. в Морешти преследовала следующие цели.

I. Обследование поселения на «Подей», где была раскопана большая площадь в 2500 м² (таб. II).

II. Обследование могильников трупосожжения III—IV вв. н. э. на «Подей» и вскрытие могильника трупоположения на «Хула». Здесь было раскопано 66 могил, из которых 12 датируются поздней эпохой бронзы, а остальные V—VI вв. н. э. (табл. III).

III. Обследование укреплений.

Указывается значение разведки 1953 г. для некоторых из 11 отдельных эпох, представленных в Морешти.

1. Участок культуры Криш начала неолита в этом году не был исследован.

2. Керамика культуры Коцофени конца неолита расбросана по всей раскопанной на «Подей» площади.

3-4. Могилы со скорченными костяками, имеющие в качестве инвентаря сосуды с ручками с припухлостями поздней эпохи бронзы, представляют собой в рамках поселения пятый могильник (рис. 6). Серьги из позолоченной бронзы, благодаря обделке их в тонкие золотые пластинки, представляют необычную для этой эпохи в придунайской области технику.

5. Из дакийской фазы было раскопано 6 землянок, в которых была обнаружена кельтская керамика, обработанная на гончарном круге, и керамика ручной работы (рис. 8). Фибула типа Латен II датирует материал III—II вв. до н. э.

6. На могильнике трупосожжения на «Подей» было вскрыто еще 5 могил, помимо десяти раскопанных в 1952 г. Они относятся к III—IV вв. н. э. и расположены рядами на почти равных расстояниях. Эти могилы приписываются туземному населению, как могильники и могилы в местностях, расположенных вблизи Лекинцы—Муреш и Чипэу.

7-8. Из 27 раскопанных в этом году на «Подей» землянок 17 относятся к IV—VI вв. и типичны отсутствием в них очагов. При раскопках найдены: серая керамика (рис. 7), ручные мельницы и гири для ткацких станков (рис. 2). В одной из землянок было обнаружено несколько целых скелетов животных (рис. 1), дающих довольно точную картину видов и пород, разводимых в тот период в данных областях. Похоронный инвентарь могильника V—VI вв. на «Гула» включает короткие слегка изогнутые сабли с одним лезвием, трехгранные наконечники стрел, сосуды, орудия и различные украшения. Большой интерес в качестве этнических элементов представляют две фибулы (рис. 4.1) антского типа (Спицын, Рыбаков). В этой фазе были сооружены и фортификации поселения, охватывающие три линии, общей длиной свыше 2 км. Каждая линия имеет свой специфический профиль (табл. IV) со рвами глубиной в 4,50—5 м, которым, повидимому соответствовали валы такой же вышины, так, что разница уровня от дна рва до гребня его равнялась приблизительно 9—10 м. Число людей ко-

павших укрепления, должно быть было около 500, если работа продолжалась полтора года. Как это вытекает из археологических наблюдений, оборонительное укрепление в Морешти, повидимому, было сооружено в V—VI вв., и его система дает возможность предполагать долгий опыт. Ее происхождение следует искать на востоке, ибо в средней и западной Европе того времени не существовало поселения с подобным укреплением. Валы на десятки и сотни километров, перерезающие равнину Дуная и Тисы, неисследованные еще валы восточной Трансильвании, а также вал IV в., сооруженный против гунов, являющийся доказательством существования в придунайской области подобных сооружений. Источники доказывают применение той же оборонительной системы у аваров и болгар, а широкие валы, до нашествия татар окружавшие Киев, усовершенствованная техника укрепления славянских крепостей и болгарских укреплений на Волге должны рассматриваться как проявление оборонительной концепции, встречающейся в первом тысячелетии на широкой территории восточной Европы от Скандинавии до Черного моря и от Болгарии и Венгрии до Волги.

9. Относительно слоя очагов, находящихся над землянками с серой керамикой, раскопки 1953 г. не дали новых данных. Следует все же считаться с некоторой общностью данного материала и материала культуры Ромен-Боршево, который с хронологической точки зрения относится именно к этой фазе.

10. В позднеславянскую эпоху существовало два археологических слоя — более ранний с землянками и поздний с наземными жилищами. Позднеславянские землянки, в отличие от землянок с серой керамикой, всегда имели внутри каменную печь (рис. 3,9). Керамика имела типичные черты позднеславянской керамики с волнистой ленточно-линейной орнаментацией, рядами отисков, углублениями и гончарными клеймами (рис. 10,11). Бронзовый замок в виде собаки (рис. 4,2) является восточным изделием, почти идентичным с изделиями Гарвана-Диногетии, которое попало на территорию страны через посредство Киевской Руси. Позднеславянскую фазу в Морешти следует датировать XI и началом XII вв.

11. В 1953 году в поселении и могильнике XII—XVI вв. в «Читфалэу» не было произведено раскопок.

IV. Чтобы в более широком масштабе проследить проблемы поселения в Морешти, в трех местностях были произведены разведки и зондирования.

1. В Чипэу, район Лудуша, существует, как это доказали разведки и случайные открытия, неукрепленное поселение, датируемое IV—VI вв. На территории поселения была обнаружена могила трупосожжения и близости могильник трупоположения VI в. (рис. 12).

2. В Алба-Юлии, район Алба, в 10 м от старого собора было вскрыто 26 могил, датируемых с помощью венгерских монет периодом между Коломаном (1095—1114) и Андреем II (1205—1235), а на другом участке была найдена керамика позднеславянского производства (рис. 13).

3. В Бландиане, район Орэштие, над селом тянется почти 5 км в северо-восточном направлении вал, сооруженный из обожженной глины, выш. ной в 1—2 м, имеющий в основании 9—11 м ширины. Эпоху его сооружения еще нельзя установить. Возможно, что он датируется «галштатским», дакийским или позднеславянским периодом.

В заключении говорится о трех областях, в которых сконцентрированы археологические находки долины Муреша (рис. 14), относящиеся к различным фазам периода начала феодализма (IV—VII, VII—IX, X—XII).

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

- Рис. 1. — Землянка с скелетами животных.
 Рис. 2. — Орудия производства зачатков феодализма.
 Рис. 3. — Позднеславянская печь с прямоугольным помостом.
 Рис. 4. — 1—фибула античного типа (VI в.); 2—восточный замок (XI—XII вв.).
 Рис. 5. — 1—2—костяные гребни (V—VI вв.), 3—костяной объект (XI—XII вв.).
 Рис. 6. — Инвентарь погребений с костяками в скорченном положении поздней эпохи бронзы.
 Рис. 7. — Серая керамика (IV—VI вв.).
 Рис. 8. — Объекты дакийской эпохи (III—II вв. до н. э.).
 Рис. 9. — Очаги из позднеславянских землянок.
 Рис. 10. — Славянская керамика (XI—XII вв.).
 Рис. 11. — Гончарные клейма позднеславянской керамики.
 Рис. 12. — Находки на кладбище Чипау.
 Рис. 13. — Алба-Юлия. 1—5—бронзовые и серебряные кольца для волос и пальцев; 6—8—венгерские монеты; 9—славянская керамика.
 Рис. 14. — Мурешская долина эпохи зачатков раннего феодализма.
 Таблица I. — Топографический чертеж укрепленного поселения.
 Таблица II. Подей. Поверхность, вскопанная в 1953 г. внутри поселения.
 Таблица III. — Кладбище на Гулэ.
 Таблица IV. — Разрезы через укрепления Морешти.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE MOREȘTI

(district de Tîrgu-Mureș, Région Autonome Hongroise)

(RÉSUMÉ)

Au cours de la campagne de 1953 les fouilles de Morești ont eu pour objectif:
 I. L'étude de l'intérieur de l'établissement du « Podei » où l'on a déblayé une large surface unitaire de 2500 m² (pl. II).

II. L'investigation des cimetières: a) cimetière à incinération, datant des IIIe—IVe siècles de notre ère, situé sur le « Podei », et b) le dégagement du cimetière à inhumation, situé sur la « Hulă ». On y a dégagé 66 tombes, dont 12 remontent à l'âge du bronze, et les autres, aux Ve—VIe siècles de n.è. (pl. III).

III. L'étude des fortifications.

Ce rapport précise la contribution et les compléments que les recherches de 1953 ont apportés à la connaissance de quelques-unes des 11 époques différentes représentées à Morești.

1. Le problème de la culture Criș, du commencement du néolithique, n'a pas été étudié au cours de l'année qui vient de s'écouler.

2. La céramique de la culture Coțofeni, de la fin du néolithique, est éparse sur toute la partie du « Podei » qui a été déblayée.

3—4. Les sépultures à squelettes accroupis, dont l'inventaire est constitué par des vases aux anses ornées de boutons en relief, datant de l'époque avancée de l'âge du bronze, constituent le *cinquième cimetière* situé entre les limites de la station (fig. 6). Les boucles d'oreilles en bronze doré sont, par leur revêtement de minces plaques d'or, un exemple de technique inaccoutumée, à cette époque, dans la région danubienne.

5. On a mis à jour six huttes de l'époque dace, contenant de la céramique de facture celtique, travaillée au tour, et de la céramique dace, travaillée à la main (fig. 8). Une fibule de type Latène II permet de faire dater ce matériel des IIIe—IIe siècles avant notre ère.

6. Dans le cimetière à incinération du « Podei », on a mis à jour cinq autres tombes, en sus des dix déblayées en 1952. Elles remontent aux IIIe—IVe s. de n.è. et sont réparties en rangées plus ou moins équidistantes. Elles doivent être attribuées à la population autochtone, tout comme les cimetières et les sépultures des stations proches, de Lechința de Mureș et Cipău.

7—8. Sur les 27 huttes déblayées l'an passé sur le « Podei », 17 remontent aux Ve—VIe s., et sont caractérisées par l'absence de foyer à l'intérieur. Leur inventaire comprend de la céramique grisâtre (fig. 7), des moulins à bras et des poids pour le métier à tisser (fig. 2). On a découvert dans une hutte plusieurs squelettes d'animaux entiers, illustrant d'une façon assez édifiante les différentes espèces et races animales que l'on élevait à cette phase dans la région. L'inventaire réuni dans le cimetière des Ve—VIe s., de la « Hulă », comprend de courtes épées à tranchant unique et fort peu recourbées, des pointes de flèches à trois arêtes, des vases, des outils et différents objets de parure. Au point de vue de la question ethnique de cette station, deux fibules (fig. 4, 1) (S p i t z y n e, R y b a k o v) sont particulièrement importantes.

C'est au cours de cette même phase que les fortifications de la station — trois lignes, d'une longueur totale de plus de 2 km — ont été construites. Chacune de ces lignes offre un profil spécifique (pl. IV) avec des fossés profonds de 4,50 à 5 m, auxquels devaient correspondre des *vallums* de la même hauteur, de sorte que la différence de niveau, du fond du fossé au sommet du *vallum*, devait atteindre 9 à 10 m. Le nombre de bras nécessaires à l'édification de ces fortifications a été évalué à environ 500 ouvriers, qui auraient dû travailler pendant un an et demi. Comme cela ressort des observations archéologiques, le système défensif de Morești remonte probablement aux Ve—VIe s. et suppose une longue expérience en cette matière. Son origine doit être cherchée à l'est car, pour l'Europe centrale et occidentale de l'époque, on ne connaît pas de stations pourvues de semblables fortifications. Les *vallums* qui serpentent pendant des dizaines et des centaines de kilomètres à travers la plaine du Danube et de la Tisa, ceux de l'est de la Transylvanie, non encore entamés, ainsi que le *vallum* élevé contre l'invasion des Huns, au IVe s., témoignent de l'existence de constructions similaires dans la région danubienne. Les sources historiques montrent que ce même système défensif est en usage chez les Avars et les Bulgares; quant aux immenses *vallums* entourant le Kiev antérieur à l'invasion tatare, ainsi que la technique de fortification, perfectionnée, des citadelles slaves et les retranchements des Bulgares sur la Volga, on doit les regarder comme autant de manifestations d'une conception défensive connue, au cours du premier millénaire, sur un vaste territoire de l'Europe orientale, allant de la Scandinavie à la Mer Noire, et de la Bulgarie et Hongrie à la Volga.

9. Pour le niveau des foyers situés au-dessus des huttes à céramique grisâtre, les fouilles de 1953 n'ont pas apporté d'éléments nouveaux. Il faudra pourtant tenir compte de certaines affinités entre ce matériel et celui de la culture Romen-Borchévo qui, au point de vue chronologique, rentrerait justement dans le cadre de cette même phase.

10. Pour l'époque slave avancée, on a pu distinguer deux niveaux archéologiques: l'un, plus ancien, de huttes, et l'autre, plus récent, de demeures construites à la surface du sol. A l'encontre des huttes à céramique grisâtre, celles de l'époque

slave avancée ont toujours un foyer en pierre à l'intérieur (fig. 3, 9). La céramique présente les traits distinctifs de la céramique slave avancée. Son ornementation est faite de lignes et de bandes ondulées, avec des rangées d'estampilles, des alvéoles; elle porte des marques de potier (fig. 10, 11). Un cadenas en bronze, imitant un chien (fig. 4, 2) est un produit d'origine orientale qui trouve une analogie presque identique à Garvăn-Dinogetia et a atteint ces régions par l'intermédiaire de la Russie de Kiev. On doit considérer que la phase slave avancée remonte, à Morești, au XIe siècle et au début du XIIe.

11. Pour 1953, point de fouilles à signaler pour l'établissement et le cimetière de «Cîtfalău» datant des XIIe—XVIe siècles.

IV. Afin de pouvoir considérer les questions soulevées par la station de Morești sur un plan plus vaste, on a exécuté des sondages et reconnu les lieux dans trois localités différentes.

1. A *Cipău*, district de Luduș, il existe, selon les indications des sondages et certaines découvertes fortuites, un établissement non fortifié, qui remonte aux IVe—VIe siècles. On a également constaté, sur le territoire de cette station, une sépulture à incinération et, à proximité, un cimetière à inhumation datant du VIe siècle (fig. 12).

2. A *Alba Iulia*, district d'Alba, à 10 m de l'ancienne cathédrale, on a mis à jour 26 tombes que des pièces de monnaie hongroise permettent de faire remonter à la période de temps qui va de Coloman (1095—1114) à André II (1205—1235). On a découvert, dans un autre secteur, de la céramique de facture slave avancée (fig. 13).

3. A *Blandiana*, district d'Orăștie, un *vallum* traverse le village et, sur une longueur d'au moins 5 km, s'étend en direction du nord-est. Il est fait de terre cuite; la base a de 9 à 11 m de large et la hauteur en est de 1 à 2 m. L'époque à laquelle il a été construit ne peut encore être précisée. Il pourrait dater des époques «hallstattienne», dacique, ou slave avancée.

Pour conclure, on parle des trois régions dans lesquelles se trouvent les découvertes archéologiques de la vallée du Mureș (fig. 14) et qui se rattachent aux diverses phases de la période de début de la féodalité (IVe—VIIe, VIIe—IXe, X^e—XIIIe siècles).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Fond de cahane contenant des squelettes d'animaux.

Fig. 2. — Outils datant des commencements du féodalisme.

Fig. 3. — Four à soubassement rectangulaire datant de l'époque slave avancée.

Fig. 4. — 1. Fibule du VIe siècle; 2. Cadenas oriental (XIe—XIIe siècles).

Fig. 5. — 1—2. Peignes en os (V^e—VIe siècles); 3. Objet en corne (XIe—XIIe siècles).

Fig. 6. — Inventaire des tombes à squelettes accroupis de l'époque avancée du bronze.

Fig. 7. — Céramique grise (IVe—VIe siècles).

Fig. 8. — Objets de l'époque dacique (IIIe—IIe s.a.v.n.è.).

Fig. 9. — Fours des huttes slaves avancées.

Fig. 10. — Céramique slave (XIe—XIIe siècles).

Fig. 11. — Marques de potiers de la céramique slave avancée.

Fig. 12. — Objets découverts dans le cimetière de Cipău.

Fig. 13. — *Alba Iulia*. 1—5. Anneaux pour les cheveux et bagues, en bronze et en argent; 6—8. Monnaies hongroises; 9. Céramique slave.

Fig. 14. — La vallée du Mureș à l'époque des débuts lointains de la féodalité.

Planche I. — Esquisse topographique de l'établissement fortifié.

Planche II. — *Podet*. Espace fouillé, en 1953, à l'intérieur de la station.

Planche III. — Le cimetière sur la «Hulă».

Planche IV. — Section à travers les retranchements de Morești.